
TANULMÁNYOK, CIKKEK,
LEVELEK, BESZÉDEK,
GONDOLATOK, ESZMECSERÉK,
VITÁZÓ ÍRÁSOK

A KÉRDÉS OBJEKTÍVJE

Dr. Fischer Árpád a Vajdasági Írásban egy tanulmányt írt rólam. Az alázatos öröm, amit előlött érzek, nem ment fel engem a tárgyilagos viszonzás kötelessége alól. A következőkben felelek:

A tehetség nem privát tulajdon. Ha az egyetemesre tartozik, akkor még kevésbé az. Sőt az egyetemesség kötelez a „Köz” méltó tulajdonává válni. Persze ez nem megy könnyen. A kritika támogatásával könnyebben menne.

A „zseni” azonban hiú névjelző a tehetség számára. Az „őrült” pedig erőszakolt becsmélés. Lombroso egyszer egy mérleget fogalmazott. Egyik tányérjába a zsenit ültette, a másikba az őrültet. Aki hintázni szeret, az ma is ezen a kétes értékű mérlegen hintapalintázik. De az igazságtól távol esik ez az ötlet, és alig meggyőzőbb a gyermek és az agg hasonlóságánál. A gyermekbe ugyanis rapszodikusán beleömlik a szellem, ezért meglepő okos; az aggból meg rapszodikusán kifelé tart, és ezért bárgyú. Van, aki csak a hasonlóságot látja és nem a különbséget.

Lombroso azonban régen túlhaladott.

Annak a körülménynek, hogy a mai korszellem az egyetemes gondolattól elzárkózik, sokkal egyszerűbb oka van, mint ahogy azt Fischer Árpád magyarázza. Ez a kor: megújulásban van, ami annyit tesz, hogy specializálódó analitikus kor, mely mindent töredékrészletekben, tehát pártosan is néz. Következésképp szembehelyezkedik a szintetikus valósággal, ami az „egyetemes”-nek természetes lényege. Ezért, ha megértem is a közönség másféle eszmekáláját és világnézeti, keskenyebb vágányát, ahogy ezt dr. Fischer magyarázza, de nem tudom megérteni, hogy miért nem engedte Fischer Árpád a munkáimban megnyilatkozó világnézetet a saját gondolati vágányára befutni?

Az a körülmény, hogy Fischer Árpád engem a Siriusra helyez és megnyilatkozásaimat lidércfénynek, álomnak, könyveimet pedig: képzelet szertelen szülőtteinek minősíti, csak megerősíti azon feltevésemet, hogy ezt a tanulmányt érzés után, munkáim ismerete nélkül írta meg. És belehelyezkedés nélkül is: ami pedig egy kritikának elengedhetetlen feltétele.

Ilyen elfogultsággal szemben – tudom – nem használ az érvelés. Amit ellene vétek, az a minimuma annak, amit meg kell monda-

nom: a képzelődés idegen tőlem. Én mintáról mintázok. Más eszközökkel azt teszem, amit a festőművész. A nagy valót a kis vázsonlapra hozom. De csak a valót! A stílus: alkalmazkodó vagy ellenszegülő eszköz. És ha dr. Fischer tárgyilagosan foglalkozott volna csak néhány munkámmal is, akkor észre kellett volna vennie, hogy a stílus változik és a tárgyhoz simul.

Más egy népdalt megírni, és más egy szimfóniát. Hány millió ember van, akinek nem zene Beethoven szimfóniája! De szabad-e ezt a körülményt Beethoven rovására írni?!

A gondolatot a világmegismerés célja a zenénél is messzibb régiókba szárnyaltatja, szimfóniákon túli legnagyobbba, az ún. végtelenbe. S a legnagyobbat emberivé formálni és emberileg kifejezni nehéz: majdnem lehetetlen. De lehetséges és könnyű lenne, ha kritika támogatná a tiszta kifejezések nagy erőlködését.

Vannak emberek, akik a magasztosból ki vannak zárva, mert tényleg hiányzik a felvevő skálájuk. De ez nem ok arra az elfogult általánosításra, amellyel dr. Fischer ravatalra helyezi egész életmunkámat, és bizonyos jelekből olyan következtetéseket von le, amelyek meghamisítják a tényeket.

Tudok két könyvről: „Máriadalok”, „Vulkáandalok” a címük. Misztikus, túlvilági nyelven írt ütemes sorok. Nem is eszmék. A közönség számára érthetetlenek. 1921-ben tárgyas belemélyedéssel írtam róluk. Kihoztam belőlük kritikailag, ami más szemek előtt rejtve volt. Hét évig váratott a revans magára. Revans? Vajon hogy fest a bosszú, ha ez revans?

Az 1910-ben írt kozmogóniám: alapja egy új világismerésnek, azóta jórészt már tudományosan igazolt alap. Ez a munka egymaga megvilágítja az összes későbbieket. Viszont a későbbi munkák értelmesek és világosak, ha valaki az alpból lépcsőzetesen olyan pedáns sorrendben haladt föl, amilyen sorrendben a munkák szintje egymásból keletkeztek.

Fischer Árpád a kozmogóniáról nem szól, a könyvcímekről is csak egy általánosításban tesz futólagos megjegyzést. Inkább rólam, azaz kizárólag rólam ír. Munkáimat egy misztikus fekete fátyolba borítja. Nem túlzok: felravatalozza.

A tanulmány első tizennégy és utolsó pár sora jóindulattal van cukrozva, de kezdet és vég között mérgegyanyag terjeng, amely alkalmas arra, hogy az eddigi közönyt szánakozásra vagy annál is rosszabbra fordítsa.

Szeretném valamiképp ellensúlyozni a nekem tulajdonított romantikus, lángeszűs, fantasztikus és más egyéb jelzős tulajdonságokat. Ezért meg kell mondanom, hogy semmi misztikus nincsen bennem. Legvégsőkig lefokozott életigények mellett tiszta öntudatban élek, és a magam feladatát olyan természetesnek érzem, mint bármelyik hivatott művész a maga művészetét. Stílusomat folyton egyszerűsíteni, szinte polgárisítani igyekszem. És ha eddig nem értem még el a közérthetőség átlagmértékét, ez csak azért van, mert a kritika nem segített.

Most jött ez a tanulmány. Ez azonban inkább öntudatlan intés írója számára: lelkiismerete, mint kritika.

„A felelőség a kortársaké!” Ezt kiáltja oda Fischer Árpád tanulmánya bekezdésében. Én hozzáfűzöm, hogy „A harcos eleshet. De aki az eszmét sebzi, az istenkáromló”.

Aszlányi Dezső

A NYELVEK TITKAI

AMIT A SZERB ÚGY MOND, DE MÁSKÉPP GONDOL, MINT A MAGYAR

Akinek sok módja volt úgy magyarokkal, mint szerbekkel beszélni, aki arra is alkalmat talált, hogy olvasás után mélyedjen bele mindkét nép gondolkozásmódjába, annak csakhamar feltűnhetett sok szó, kifejezés, gondolatfűzés azonossága vagy hasonlósága, aminőről középiskolai nyelvtanulása közben még megközelítő képet sem nyert. De eme hasonlóságoknál, melyeket az évszázados, évezredek egymásmellettélés, észrevételkicserélés, üzleti, harci, baráti, olykor családi érintkezés ténye teljesen megmagyaráz, sokkal érdekesebbek azok a különbségek, melyek ugyanazon szó vagy szógyök alkalmazásánál a két népből mutatkoztak.

A következőkben egy kis csokrot kötünk eme különbözőségekből a hasonlatosságban. Teljességet egyáltalán nem igénylünk a magunk számára, sem az egyes szavaknak távolabbi eredete után nem kutatunk, még azt sem keressük, melyik nyelv vette át az illető szót a másiktól, vagy mindketten mely régibb idegen nyelvből. Hiszen ha mindezt meg akarnók tenni, egy kis elmefuttatás helyett egy kötetes munkát kellene összeállítanunk.

Tehát nem írunk a „vásár”-ról, mely szerbül is *v á s á r*, de még a *s z ó*-ról sem, mely a szerbben *s ót* jelent. Mert célunk nem véletlen hangzáshasonlóságok felfedezése, hanem eredetileg nyilvánvalóan egységes és csak idővel szétvált gondolatmenetek követése.

Ez élvezetes *m u n k a* lesz számunkra, és remélhetőleg magyarul értő szerb olvasóink sem fogják elolvasását *m u k á*-nak, vagyis kínnaak nyilvánítani. Nem fogják azt *c s e m e r a n*-nak, azaz terhesnek sem tartani, amint a magyar olvasók sem *c s ö m ö r l e n e k* meg tőle, mint egy túlságos nagy tányér töltött káposztától. Ha nem így volna, ez *b a j l e n n e* számunkra, még ha nem is következnék belőle *b o j*, vagyis harc. De hiszen aki *v i t é z*, az egy kis harctól sem ijed meg, még ha nem is a török harcok idejébeli szerb *v i t e z*, azaz lovag. Az ilyen nem fél a *v é s z*-től, a *v e s z e t t e b t*ől, a *b ő s z e m b e r t*ől sem, még ha a kutya veszettségében *b e s z a n* is.

E *b* helyett *k u t y á t* is írhattunk volna, vagy szerbül *k u c s k á t*, mert a kutya szerbül házat jelent. Ilyen közel esett egymáshoz, ennyire összetartozott a régi szláv földműves népnél a ház és

a kutya fogalma; ahány ház, annyi őrző kutya és fordítva. Nem is gondolnám, hogy az „egyszer volt Budán kutyavásár” nem házhelyeknek, letelepedési alkalmaknak kiosztására vonatkozott eredetileg.

A kutyát, hogy se el ne szökjék, se ne harapjon, p ó r á z o n vezetik, a p o r a z pedig szerbül vereséget jelent. Itt ugyan inkább véletlen hangtalálkozásról van szó, mint netalán a harcban legyőzött ellenségeknek p ó r á z o n hazavezetéséről; hiszen bizonyos kötelékeket a szerb ma is p o v r a z-nak mond.

Harcról beszélve önkéntelenül eszünkbe jut két magyar katonaelnevezés: a világhírűvé vált h u s z á r és a gyalogos katonából vármegyei altisztté szelődült h a j d ú. Mindkét elnevezésnek megvan a maga hang szerinti egyenértéke a szerb nyelvben: a g u s z á r és a h a j d u k, mely mindkettő bandába szervezett rablót, kalózt, betyárt jelent. Ez a találkozás gondolkodóba ejt, bármennyire tudjuk, hogy a régi magyar banderális hadszervezet idején hús jobbágytelek állított egy lovas katonát és a hajdúk eredetileg hajtók voltak, akik talán „hajd” szerb szóval biztatták a fedezetük alatt szállított marhákat. M a r h a különben szerbül m a r v a, és a g u s z k a magyarul l i b a. Tehát fényes huszárjaink és ezeknek majd az egész világon feltalálható utánczó figyelmüket legelőbb is az ízletes peccsenyének megsüthető házi szárnyasokra fordították volna? És azután azokra a szárnyatlanokra, akiket csak igen udvariatlan percekben illetnek némely emberek a „guszka, liba” elnevezéssel?

A szárnyasoknál maradva, illetőleg ezekhez visszatérve, sajátosságosnak kell találnunk, hogy a magyar kakasnak mint k o k o s a szerb tyúk felel meg.

Úgy a huszárról, mint a hajdúról jól tudjuk, hogy sohasem voltak g y á v á k; a szerbek sem mondták rájuk, hogy r g y a v i, azaz rossz katonák. Úgy látszik, hogy a szerb is, miként az ógörög és a francia, a gyávaságban látta a legocsmányabb erkölcsi hibát.

Vitéz magyar hadfiúk élete nem volt teljes, ha nem lenne b a b á j a, akinek a b l a k a alá osonhat, mihelyt ezt szolgálata megengedi. De milyen rettenetes csalódás lenne a magyar hős számára, ha magyar b a b á j a helyett egy szerb b a b á t, vagyis vénasszonyt találna! Hiszen mindkettőt jól be szokták csavarni, bugyelálni, más hasonlatosság ugyan aligha van köztük. De már akkor is elhúlna a vér leventénk ereiben, ha a vágyva szeretett a b l a k helyett egy o b l a k-ot, vagyis felhőt látna szeme előtt. Hiszen mindegyik megszakít és egyszersmind takar valamit, az egyik házfalat, a másik az égboltozatot, mindegyik a l a k o t,

o b l i k - o t is mutat, csak más és más értelemben. Ha a magyar katona babája ablakánál szívesebben marad a saját nyelve szerinti elnevezésnél, viszont jobban esik neki a kedves házon egy szerb o k n o - t, ablaktáblát látni, mint egy harctérről esetleg fájdalmasan ismert magyar a k n á t. Pedig ezek is mindketten csak felületek megszoktói.

Vitézünk örömét különben egy p l e t y k a is elkésérítheti, mely szerbül már valóságos s z p l e t k á - v á cselszövényvé nőheti ki magát. Efölött elkeseredve visszamegy a magyar c s á r d á - h o z, vagy esetleg a szerb c s a r d a k - h o z, órtoronyhoz, ahol mindekelőtt a b r a k o t ad lovának. Eközben remélhetőleg nem zavarja őt valamely o b r o k - fizetési részlet fenyegető képe. Lehető nyugodt lélekkel elhordja lova alól a g a n é j t, miután nincs olyan sebe, melyben g n o j - genny gyűlnék meg, melyet már csak orvos takaríthatna el. – Majd szalonnázni kezd, nem gondolva reá, hogy szerbül minden falata z a l o g a j, tehát szájába, mint egy z á l o g házba helyezi azt. Ha van, még z s e m l y é t is eszik és b o r t iszik – és nem tudja, hogy szerbül a z e m l j a földet, talán földgolyót, a b o r pedig, mely forrás, v r e n j e útján keletkezett, ismét hadakozást is jelent, aminthogy a szőlő nedve valóban nem egy ilyennek oka és alkalma.

Most azután a bugyellárist, mely d r á g a volt, mert őt koronába került. Mindegy, szerbül is d r á g a, azaz kedves, becses az számára, hisz kedvesének képe van benne. Egyszerű kis fénykép, világeért sem szerb k i p, azaz szobor, melyet már nem hordhatna olyan könnyen magánál. Kedvesére reá p a z a r o l n á akár a Dárius kincsét is – ha az övé lenne; így azonban csak egy-egy szerényke emléket vesz számára, ha egyszer bevásárolni – p a z a r i t i – van alkalma. Szépen elgondolja, hogyan fogja az édest katonaidejének letelte után tisztességgel oltárhoz vezetni, mert nem p á k o s z t o s, mint a túl mohó magyarok, vagy p a k o s z t a n, mint a gonosz lelkű szerbek. De nem is h ü l y e, mint egy gyengeelméjű magyar, vagy h u l j a, mint egy erkölcsileg érzéketlen szerb. Romlatlan lelkétől távol áll a b ű n – az erkölcsi törvény elleni lázadozás –, b u n a, marcona bajuszával még szinte ártatlan – n e v i n. Amint ott a p a d - o n ül, vagy a padlón – a szerb p o d - o n fekszik, eszébe jutnak az otthonvalók, még százéves d é d a p j a is, aki ha szerb lenne, akár még hatvan évnél se kellene öregebbnek lennie, miután szerbül d e d még csak nagyapát jelent.

Elmélkedése közben már a bor hatása alatt is elszundikál, és egy öntudatlan mozdulatában jól odaüti könyökét egy l a k a t -

hoz. Így voltaképpen két könyök, két lakat ütközött össze, mert szerbül l a k a t könyököt jelent, nyilván mert ez is hozzájár valamit valamihez, az alsókart a felsőhöz. Még felszisszenni sincs ideje, máris éktelen z e n e b o n a készlet talpraugrásra, mintha z a b u n a, zavargás lenne egy szerb faluban. Vagy akár egy szerb l é l e k -ben, ami azután l e l e k – jajveszékelés alakjában tör ki. Tehát a lélek és lehelet itt is egy. Hősünk most az u g a r -on át szalad, ahol tűzvész ütött ki, messzire látszik az uszók, az u g a r, akárcsak trágyázás végett egy szántóföldön gyűjtötták volna fel az avart. Kisül, hogy egy f u k a r gazda termése égett le, amin ugyan az összeszaladt gyülevész nép – f u k a r a – inkább örülni, mint búsulni látszik. Hiszen elromlott, elpusztult – p o k v a r e n – egy ember évi munkájának eredménye, de a k á r biztosítás útján megtérül. „El fogják kótyavetyélni a kend házát is” – szól oda a gazdának egy rosszakarója, szerbek is jönnek és kérdezik: k o t y e v e t y e d a t i ? (ki ad nagyobbat). A gazda azonban nyugodtan feleli: N e m o d a B u d a a magyaroknak és n e m a d a b u d e (nincs eset, hogy így legyen) a szerbeknek. Hanem azután elvonul a t ő b ő l partjára – ez a part szerbül o b a l a , nagy ívben megkerülve a falu szélét – i v i c a . Ott eszébe jut minden, ami elmúlt, az elmúlt, elhalt emberek – m i n u l i – is. Hiába, gondolja, az ember is csak úgy él ezen a földön, mint egy nyomorult k u k a c, ha nem kakukkmadár, vagy gyáva – k u k a - v i c a – is.

C s a k jövevény az ember ezen a világon? Akkor nagyon csekély valami, mert ami c s a k , az kevés – magyarul. Szerbül ellenben sok, mert c s a k annyit jelent, hogy sőt. Mégsem olyan ellentétes a szó jelentése a két nyelvben, miként az első pillantásra látszik. A magyar is mondja olykor, ha azt kérdezik, hogy bundája száz pengőbe került-e vagy c s a k ezerbe. „Nem bántunk, csak főbelövünk”, mondják a katonák egy tréfás háborús darabban az elfogott kémnek. Ebben az esetben a magyar úgy használja a hatás fokozására az eredetileg kicsinyítő szót, mint a székely az erősítésre a kételkedő „vagy”-ot a „vagy igen”, „vagy nem” szólás-módban.

Ezt a kis összeállítást tetszés szerint átvihetnők más nyelvekre is, amennyiben azok csak legtávolabbról rokonok egymással. Így megállapíthatjuk, hogy ahol a szerb m a h n e, azaz hadonászik, bólingat, a német már m a c h t, azaz készít, alkot. És ha az, aki szerbül még csak b l e d – sápadt, németül már b l ó d – hülye, ennek mindkét esetben közös oka van: egy beteg szervezet. A magyar–szerb csak–sőt fogalom párra emlékeztet a francia a s s e z

(elég) és az olasz *a s s a i* (nagyon) szavak hasonló hangzása és egymástól távol eső értelme.

Az emberiség által több ezernyi különféle nyelvben használt szavainak száma, a ragozások és képzések is tekintetbe véve, jó néhány millióra megy. Azért a szó-alakok, a hallható hangsorozatok száma mégsem oly nagy, itt nincs annyi változatosság. Még fejlett kultúrnyelvek is teljesen hasonló képzeményekkel kénytelenek egymástól rendszerint távol tartott dolgokat megjelölni. Így az ízletes gyümölcsbefőtt *k o m p ó t*, a szalmával, homokkal stb. kevert száraz trágya pedig *k o m p o s z t*.

Mulatságos esetekre ad alkalmat az egyező szavak különböző jelentése. Ilyet élt át egy német utas egy olasz óceánhajón. Fürdőt rendelt, a szolga megkérdezte: *c a l d o ?*; Az utas, aki átfázva alig várta a meleget, élénken tiltakozott: *Non, no k a l t o i v r u t y o*, ötlött eszébe egy máskor hallott szláv szó. Bene, mondta az olasz szolga, és öt perc múlva rendelkezésre bocsátotta a német utasnak a jéghidegre készített fürdőt. Mert *caldo* olaszul meleg, *kalt* németül hideg, ellenben *vrutyo* szerbül forró, de az ehhez hangtanilag közel eső olasz *f r e d d o* hideg. Azért mind a négy szó a rendestől eltérő és ezáltal érezhetővé váló hőmérsékletet fejez ki.

Itt azonban megszakítjuk összehasonlításainkat – *p r e k i n e m o* – nehogy a megszakadásra emlékeztető *k í n t* okozzuk szíves olvasóinknak, olyan betegséget, *b o l-t*, melytől akár mindnyájan *m e g b o l o n d u l h a t u n k*.

Farkas Geiza

A MEGFÉLEMLÍTETT GYERMEK

Egy gyermek, akit megfélemlítettek – lehet-e ennél valami százalomra méltóbbat, istenadtábbat elképzelni? Hiszen a félelem minden életkorban kínos, rosszabb minden fájdalomnál, legközelebb esik a halálhoz. A felnőtt ember ugyan, aki nemcsak meglátja, de meg is érti, le is méri az őt fenyegető veszélyeket és az elhárításukra rendelkezésére álló erőket és eszközöket, az első megdöbbenése után már kisebb-nagyobb bizakodással nekilát a fenyegető baj elhárításának, vagy több-kevesebb megnyugvással kivárja elhaladását, vagy végre tisztán felfogva elkerülhetetlen veszét, megadja magát sorsának, mely végeredményben mindnyájunknak osztályrésze. De a gyermek, aki még csak kevésbé ismeri világát, akit minduntalan reá nézve teljesen új és idegen jelenségek vesznek körül, aki ezekkel szemben saját erőiről csak azt tudja, hogy csekélyek, tehetetlenek, az, hogy egyszer igazán félni kezd, már felnőtt oltalmazóra is megszűnik számítani, az már a mi szemünkben igen csekélynek tetsző alkalomból is átszenvedheti a legrémesebb szorongás kínjait, melyek gyermekkorának emlékét elkeseríthetik, őt egész további életére erkölcsileg, szellemileg, még testileg is nyomorulttá tehetik, sőt az élet rózsás hajnalából egyenesen a halál fekete éjszakájába vethetik.

Pedig mennyi félelmet kell még a legegészségesebb körülmények között, a legértelmesebben és szeretetteljesebben nevelt gyermeknek is kiállnia, amíg környezetét valóban kiismeri, rájön arra, hogy mitől kell valóban óvakodnia, mivel lehet megbirkózni, mi válhat számára ijesztő idegenből teljesen ártatlan, sőt megszokott, kellemes ismerőssé! A gyermekkorban kiállott félelmek éppen olyan szükségesek a világ rendes emberi mértékű kiismeréséhez, mint ama kor egyéb szokásos élményei, általunk, felnőttek által apróknak látott apró örömei, bánatai. Aki úgy nőhetne fel, hogy soha nem félt semmitől, sem a vihartól, sem egy fejét megütő kemény tárgytól, sem egy inába kapó kutyától, sem egy verekedő kedvű társától – az az életben vagy botor, vigyázatlan, vagy ellenkezőleg az idővel mégiscsak, de túl későn megismert veszedelmekkel szemben ijedős, gyáva lenne. Persze akár a táplálásnak, felruházásnak, testgyakorlásnak és tanításnak, az

ilyen „nevelő félelmek”-nek is megvan a maguk, teljes pontossággal előre meg sem szabható mértéke, melyen túl már csakis ártalomról, a legvalószínűbb veszedelemről lehet szó.

Vannak azután félelmek, amelyeket igen nagyon sok gyermek szenved át, melyeknek sebhelyeit megszámlálhatatlan ember hordozza egész életén keresztül, holott azoknak egyetlen gyermek életében sem szabadna előfordulniok. Ilyen félelemforrások, a szülei nagy szegénysége folytán kellő őrizet és felügyelet nélkül maradt gyermekek veszedelmei a szemüket kikaparó baromfiaktól, fejükre hulló szerszámoktól, testüket megégető tűztől, durva, nagyobb pajtások kínszásától. Részeseges, veszekedő szülők, züllött szomszédok rémjelenetei. Azután a nevelő vagy legalább csendesítő célzattal kimondott ijesztések, midőn egy-egy türelmetlen nevelő bizonyos csínyekért agyonütéssel, vízbe dobással fenyeget egy gyermeket, akit a beállt esetben legfeljebb megpaskolna. Türelmüket vesztett, érzélgős szülők saját halálukkal, még öngyilkosságukkal is fenyegetőzése a gyermekeknek jelentéktelen rossz szokásoktól való elrettentésére. Végül „mumus”-okkal, kísértetekkel és hasonló rémekkel ijesztgetés, olykor már nem is nevelési célzattal, hanem az ijesztgető felnőtt hisztériás képzelgésének levezetésére. (Ezt az esetet igen szemléltetően dolgozta fel földünk, Fischer Árpád dr. „Ervin herceg halálá”-ban, ahol egy felnőtt fiatalember elmebajba esik és meghal a „zöld szörnyeteg”-től való félelmében, mellyel kisgyermekkorában dajkája azért ijesztette, hogy elaludjék, vagy legalább alvást tessen.)

Azok között a dolgok között, melyektől egy gyermeknek meg kell tanulnia félni, hogy azután ettől a félelemtől a maga idején megszabaduljon, van a másik nem, a szerelem is. Minden pedagógus ismeri a mindkét nemű gyermeknél kivált már később, a pubertás előestéjén, a másik nemmel szemben mutatkozó húzó-dást, egyenesen félelmet. Hány kis leányt, de kivált fiút nevettek ki, szegyenítettek meg értelmetlen felnőttek azért, mert a más-nemű gyermekekben nem tudtak többé magukhoz hasonló pajtásokat látni, hallgatagok, félszegek lettek ott, ahol a nagyok éppen élénk társalgásukon, udvarlásukon óhajtottak volna mulatni! Pedig erre az ösztönös félelemre az életnek néhány rövid évében igazán szükség van, mint egy csak a maga idején elhárítandó láthatatlan függönyre, elválasztó falra, mely nélkül a fiatalos élvágó, mohóság túl hamar törne elő, túl korán morzsolná le a még fejletlen erőket, túl sok esetben vezetne gyermektragédiákra is.

Ám ez a természetes és szükséges félelem is káros, sőt végzetes lehet, ha túl korán következik be, túl soká tart, túlságos erővel

keríti hatalmába a felcsírázó lelket. Ha az életkörülmények, a gyermek egyéb meglátásai súlyosbítják, fantasztikusan megnagyítják a félelem tárgyát ahelyett, hogy enyhítenék, ellensúlyoznák benne a természet rendjén feláramló nyugtalanságérzést. Egy ilyen megkapó esetet, a gyermekkori szerelem-félelem áldozatának könnyezett tragédiáját adja elének Gilbert de Voisins kis elbeszélésében.*

A gyermeklélek-leírásoknak az újkori francia irodalom több remekét adta. Ezt mi, akiknek Sebők Zsigmondunk, Kosztolányi Dezsőnk, Molnár Ferencünk van, irigység nélkül elismerhetjük. A mi lélektani gyermektörténeteinkkel szemben a franciákat főként a szerelmi eszmekörnek még a gyermekkorban is nagyobb figyelemben részesítése és szerephez juttatása jellemzi. Ki nem emlékszik mindenkor vissza Lichtenberger „Mon petit Trott”-jára, arra a kislányra, aki piciny lelkében máris elszenvedni kénytelen szülei egymástól elidegenedésének, másfelé vonzódásának órára nézve oly könnyen gyászossá válható keserveit? Vagy Colette „Blé en herbe”-jét, ahol egy fiú és egy leány gyermeki pajtásága egy felnőtt személy kéjvágyának durva betörése folytán előbb kedvetlen húzódozásnak indul, azután többé jóvá sem tehető szélsőségbe csap át?

De Voisins elbeszélésének hőse úri gyerek, vagyonos emberek minden szükségessel bőven ellátott, emellett gondosan nevelt a neki való gyermek- és felnőtt társaságot sem nélkülöző, élénk eszű és képzelőtehetségű, tizenegy éves fiacskája. Minden előfeltétele meglenne annak, hogy további életében a legszebb fejlődés és legjobb boldogulás elé menjen. És helyett a búskomorságba, majd az öngyilkosságba megy. Csak azért, mert az, aminek élete számára a legfőbb csábót, játékainak végcélját, munkájának jutalmát kellett volna adnia: a szerelem, mint valami félelmetes, rossz, undorító dolog merül fel tájékozatlan elméje előtt. Hiszen sokan éltek már át ilyesmit, fiúk úgy, mint leányok; ám a legtöbbszűnkél kijavították az első érzések tévedéseit a későbbi valódi élmények, vagy azokból csak egyes enyhébb, mások által talán észre sem vett, talán lemosolygott nyomok maradtak vissza: egy kis félszűség, húzódozás a nagy dolgoktól, egy vagy más különtség. Hogy a kis Jacques Laurentynál mindezek helyett már oly hamar a legrosszabbnak kellett bekövetkeznie, ezt Voisins az egész kis élet feltárásával, magukban véve ártalmatlan, sőt kedves történések végzetessékké válásának megmutatásával mesterien állítja szemünk elé.

* Gilbert de Voisins: *L'enfant qui prit peur*. Larousse 246. 1.

Jacquot-nak egy tengerparti kertes lakóházban édes gyermekszobája van. Szülei köztiszteletben állnak, keresztapjával, az orvossal együtt mindent megtesznek, amit számára szükségesnek és jónak tartanak. Van egy nagyon megértő, művelt, iránta valódi idősebb testvér érzelmeivel viseltető tanítója. A cselédek, közelben foglalkoztatott munkások rajonganak érte. Kis pajtásaival jól megfér, az egyik leányka iránt már koraérett vonzódással viselkedik. Játéka, szórakozása annyi van, amennyit csak óhajt, engedélyt is könnyen kap arra, amire éppen kedve van. Ugye, csakis igen boldog gyermek lehet? Nem az.

Mert szülei közt nincs összhang. Az anya a komával barátkozik, míg az apja kis táncosnőket tart ki. Egymással érintkezve éppen a külszínt óvják meg – a világ, de már nem eléggé gyermekük előtt. Ez nap nap mellett tanúja szülei hirtelen látszólag indokolatlan elkedvetlenedéseinek, perpatvarainak. Ilyenkor óránta való gyengédségük is váratlanul fagypontra száll, olyan dolgokért dorgálják, amelyekről nem tehet, kérdéseit értelmes feleletek helyett szemrehányásokkal hallgattatják el.

Pedig egy időben nagyon sok kérdeznivalója akadna. Szereléről hallott, együtt nyugvásról – és nem tudja, mi ez. Ha erről szólni mer, szülei, tanítója, még véletlenül megismert katonapajtása is csak olyan, részint üres, részint szemrehányó szólalomokkal intézik el, hogy „ne beszélj ilyenekről, ez tisztátlan dolog”. Ám reá kell jönnie, hogy ilyen tisztátlan dolgok, amelyekről még csak nem is tudja, miben állnak, szülei és egyéb jó emberei életében is előfordulnak, és pedig nagyon nagy mértékben.

Hogy szülei nem szeretik egymást igazán, és emiatt őt sem szeretik úgy, ahogyan kellene, ahogy tulajdonképpen maguk óhajtánák, ezt hamar megérzi. Úgy sejtí, mintha apja, a hatalmasan megtermett ember, valósággal félne tőle, anyja minduntalan beteg lenne miatta. Így már kicsi korában elfordul a való élettől, este lefekvés után jó, csendes ágyában képzeletbeli utazásokat tesz, melyek testileg olykor fordított helyzetbe, lelkileg pedig mind nagyobb mértékben nyugtalanító rejtélyek elé hozzák. Végzetesen hiányzik életéből a korának megfelelő nemi felvilágosítás. És – éppen úgy, mint a „Blé en herbe” hőseinél – a vallásos megnyugtató, irányító.

Mint a romlatlan, szabad természet sugara esik életébe a szomszéd kaszárnyából a közeli térségen órségre járó katona, Leduc ismeretsége. Ez a tagbaszakadt, jó kedélyű breton fiú a kert végében szívesen elbeszélget a nálánál fiatalabb úrfival, még fel is tárja előtte szívét, mely tiszta, mint egy hegyi forrás. De csakha-

mar keserűvé lesz, mint a tenger vize, mikor egy, az övétől különböző városi nevelésű, egészen más gondolkozású leánnyal szemben szerelmi félreértései, kétségei, bánatai merülnek fel. A marcona hadfi és a kis úri gyerek együtt sírnak azokon a dolgokon, amiket egyikük sem ért át teljesen, de mindkettő igen súlyosknak, elbíráhatatlannak érez. Jacquot-t az sodorja végleg vesztébe, amiről eleve úgy látszott, hogy kiragadhatja mélabújából: az egyszerű, romlatlan parasztfiúval kötött barátsága.

Gyorsan, igen gyorsan vezet el minket De Voisins a napfényes gyermeki játszóterekről a sötét kapuig. De mégis időt talál a táj és a természet leírásaira, melyek feledhetetlenül vésődnek emlékezetünkbe, mert elválhatatlanul együtt mutatják a természet történéseit az emberi lélek folyamataival. Példaként álljon a következő részlet:

„Vannak tágas éjjelek, melyek hangosak, mint a templomok. Ezekben a tekintet a távolba vész, és hiába keresi a messzi pilléreket, melyek az ég boltozatát tartják. Ezekben az éjszakákban az ember kedve szerint álmodhatik, és álma mindig talál lendülő pontot; énekelhet is emez éjjeli palotákban, elmondhatja vígságát, baját, mert az éj felveszi panaszait, úgy, mint ujjongásait, hogy azután teljesebben és tisztábban adja őket neki vissza. És vannak szűk éjjelek, melyekben nemigen lehet mozogni, néma, kipárnázott, gyapjas, betömött éjszakák, melyekben az árny minden oldalról lágyan hozzánk ütődik, melyekben a szavak nem rebbennek, bármily őszinte legyen a száj, és lehullanak már az ajkak küszöbénél. Ezekben az éjszakákban a szomorúság meggyülemlik, a fájdalom élesebbé lesz, a seb elmérgesedik; ezeknek az éjszakáknak homályában rossz szellem kószál, védtelenül meglepi és falja az embert.”

A kis Jacquot-nak látszólag oly könnyű életében nagyon kijutott ezekből az éjszakákból. A meg nem értett, senki által meg nem magyarázott szavak és történések fölötti nyugtalanság valósággal betegé tette. Azután, mikor szülei, keresztapja erkölcsi értéke felől már megvoltak a pusztá sejtésnél világosabb és fájdalommasabb megérzései, még jószágos, testvéries tanítójában is csalódnia kellett, az is távol maradt tőle legválságosabb estéjén, hogy olcsó szerelmet vadásszon, azt tegye, amit a gyermek előtt ő és mindenki bűnös, tisztátlan dolognak állított. Ez lenne tehát mindnyájunk gyászos, elháríthatatlan végzete? És egyszer a kert végében csak azt látta, hogy katonák elégetnek egy órbódét – órnagyuk parancsára, mert abban egy katonágyonlőtte magát: a vérfoltos alkotmány utánzásra csábíthatna más órségre küldött bajtársakat.

Az öngyilkos katona Leduc, Jacquot barátja volt, akinek érdekében még ő is a korától csak kitelő bátorsággal lépést tett a kiválasztott leánynál, látszólag teljes sikerrel. De ez már későn jött, a katonaruhába bújt derék bretoni halászfiú nem ismerte a szerelmi cicázásokat, csak az őszinte vallomást és utána tisztességes házassági egybekelést. A bódét égető katonák mindent szépen elmondtak a munkájuk iránt érdeklődő fiúnak, és mikor ez keserves sírásra fakadt, váltig vigasztalták. „Szerencsétlen volt, most már nyugodt” – ezzel búcsúztatták még utólag elköltözött bajtársukat.

Ugyanezeket a szavakat használta azután az esetre nézve, bár kevésbé gyengéden Jacquot apja. A kisfiú most már úgy érezte, hogy az életben minden lelki támaszt elvesztett, egyedül, segítség nélkül áll szemben a rémséggel, melyet számára a szerelem jelentett. Ő is szerencsétlen, ő is meg fog halni, ő is nyugodt lesz – ez a gondolat pillanat alatt határozattá érlelődött benne.

Öngyilkossága módját hamar kieszelte. Le fog ugrani a kert végében a tengerbe meredő kőszirtről, melynél annyiszor intették óvatosságra. A tett gondolata, a fájdalom elképzelése mégis megrendítette elhatározásában. Hogyan is ugorják le a halálba? Akkor eszébe jutott tanítója, a jószágos Salvvert, amint neki elmagyarázta és megmutatta, minő térdhajlással és lendülettel ugorhatja át a kerti padot, mert egy férfinak nem szabad félnie. Ama kedélyes tornagyakorlatnak és kíséző szavainak emléke adta meg a kis öngyilkosjelöltnek a végső elhatározáskészséget. Odavonszolta a kerti padot a szirt peremére, és úgy, amint azt néhány nappal előbb tanulta volt, átugrott rajta, le a halálos mélységbe.

Farkas Geiza

AZ ÍRÓI TALÁLKOZÓ ELNÖKI MEGNYITÓ SZAVA

Miután nekem jutott az a legnagyobb mértékben megtisztelő feladat, hogy a Stari Bečeji Népkör 60 éves fennállásának ünneplése alkalmából rendezett irodalmi találkozót elnöki minőségben megnyissam, engedjék meg, hogy lehetőleg röviden jelezzem azokat a feladatokat, melyek minket, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság-beli magyar tollforgatókat és ma már nagyrészt írógépkopogatókat állandóan foglalkoztatnak és ez alkalommal is összehoztak.

Ma már mindenki tisztában van az irodalom nagy hatásával az élet minden terére. Nincsenek többé betű-megvetők, a legnagyobb hadvezérek, államférfiak, emberbarátok versengve veszik igénybe az azelőtt elég gyakran skriblerék, tintanyalók elnevezéssel lekicsinyelt tollmunkások szolgálatait, a napilapok hírvatainak szerény megszövegezőitől, a nemzet napszamosaitól kezdve, ahogy egykor nevezték, egészen a világlapok fejedelmeknél hatalmasabb irányítóiig, a politikai és költői irodalom babérkoszorús művelőiig. Ha valamely iránynak sikerülne az egész irodalmat a maga szolgálatának megnyerni, az győzhetetlen, ellenállhatatlan lenne az emberi társadalomban, hatalmának csakis ezen társadalom erőmértéke szabhatna határt.

Csak hogy ilyen irány vajmi ritkán akad. Az irodalom, hála jó-ságos sorsunknak, nem gép, melyet birtokosa kedve szerint hozhat mozgásba vagy állíthat le, hanem élő valami, sőt mondhatni egyszerűen: élet. Az életnek pedig saját törvényei vannak, az csak nagyon kis mértékben engedhet bárminő önkénynek. Akármennyire igyekezzenek az irodalmat a legkülönfélébb oldalokról és célzatokkal szolgaságra vetni, bérencmunkára szorítani, esetleg gúzsba kötni vagy megsemmisíteni – az mindennek ellenére talán az élet legszabadabb tere marad. Mert nem minden írás, amit leírnak, sőt az sem, amit elolvasnak. Hanem csakis az, amit meggyőződéssel írnak, és helyesléssel olvasnak. Ami nem így jött létre, annak élete nem terjedhet túl egyetlen köznapon, az a reáfordított minden fáradsággal és költséggel együtt eleve a feledésbe, a semmibe süllyedésre van ítélve.

Minden hely, minden kor számára megvan az irodalomnak lehetséges alakja, melytől büntetlenül senki el nem térhet, sem az

író, sem az olvasó. Hogy ezt az állításomat a szépirodalomból vett példával igazoljam: elképzelhető-e nálunk egy olyan új, mondjuk, elbeszélésnek sikere, amely egészen a XVIII. századbeli angol nemesség eszmekörében maradna? Egy ilyen művet élvezhetetlené tenné számunkra a mi életünkkel való kapcsolat hiánya, amely kapcsolatot ugyan az illető korban és környezetben keletkezett, általános emberi szempontból kiváló művekben meglátjuk, és pedig éppen azért, mert a maguk idején a teljes, való életet adták. Az ilyen időszerűtlen, nem helyükön való írások olvasása pedig annak számára, akit valamely reklámfogás vagy felsőbb nyomás reáakéztetett, nemes szórakozás, lelki továbbépülés helyett csak unalmat, bosszúságot, hozhat. Amit itt a szépirodalom termékeire nézve mondtam, az még sokkal nagyobb mértékben áll az egyenesen irányzatos politikai és társadalmi irodalomra nézve. A papíros nem olyan türelmes, aminőnek látszik, irodalmat sem megrendelni, mondvacsinálni, sem a közönségre rákényszeríteni egy bizonyos elég szűk határon túl nem lehet.

Olyan az irodalom, mint egy folyó, melyet a hozzáértők zsilipekkel, csatornarendszerekkel szabályozhatnak, de irányuktól teljesen el nem téríthetnek, és még kevésbé folyathatnak visszafelé. Áll ez úgy a világirodalomra, mint egészre, mint az egyes népek, országok külön irodalmára is. Mert ahol az embereknek egy megkülönböztethető csoportja él, ott már van annak a nagyobb, általánosabb áramon belül megkülönböztethető irodalma, vagy legalább egy ilyen iránt való szükséglete is.

A valódi irodalom abban is folyóvízhez hasonlítható, hogy a helyek és idők változásával mindig új elemeket vesz fel magába, és azért mégis mindvégig önmaga marad. Amiként a Duna vizének színe és sodra változik, amikor egymás után magába veszi az Inn, a Lajta, a Tisza, majd a Száva és a Morava vizét, de azért mindvégig ugyanaz a Duna marad.

A mi vajdasági magyar irodalmunk, mint a magyar irodalom tekintélyes folyamatának egy, a viszonyok alakulása folytán különvált ága, nem kerülheti el, hogy olyan elemeket, behatásokat vegyen fel magába, melyek a magyar irodalom művelésének más helyein nem érvényesülnek ilyen mértékben. Ez azonban egyáltalán nem baj, sőt csak ez alatt a feltétel alatt teljesítheti a vajdasági magyar irodalom valódi hivatását az itteni magyar társadalom életében, kerülheti el az elposványosodás veszedelmét, árasztja hullámaint a környező délszláv és német irodalomba, sőt ismét a magyar irodalom főmedrébe is.

A vajdasági magyar irodalom rendeltetését az itteni magyarság politikai, gazdasági és társadalmi helyzete adja meg. Az ebben az egyszer már megadott helyzetben való tájékozódás és irányadás nyújtása a mi feladatunk itteni magyar véreinkkel szemben. Teen-dönk, kötelességünk nekik híven megmutatnunk önmagunkat és az őket környező világot. Mindkettőt egyszerre, miután önmagát az egyes, miként a nép, csak a nagyvilággal kapcsolatban, a nagyvilágot pedig csakis a maga parányi létének tükrében ismerheti fel.

Nem csekély és nem könnyű a mi feladatunk, de azért nincs okunk félni tőle. Amit a délszláv állambeli és azután a távolabbi magyar közönségnek megmondhatunk, megmutathatunk, az bizonyára nem mindvégig rózsás és biztató, de nem is általánosan és végleg lesújtó. Helyzetünknek mindenesetre tiszta haszna az a megismerés, hogy ha nem is vagyunk a világ egyedül értékes nemzete, hogy olyanok is megérdemlik elismerésünket, megbecsülésünket, rokonszenvünket, akiket tegnap még kicsinyeknek véltünk; viszont arra sincs okunk, hogy saját népünk kiváló tulajdonságait és teljesítményeit lekicsinyeljük, bármely más, akár legáltalmasabb és haladottabb nemzete előtt a porba hulljunk.

Ez a meggyőződés és az ebből fakadó szellem, az önmagunk egységes összetartásának és a velünk sorsközös nép testvéri szeretetének szelleme vezessen, midőn irodalmi találkozónk sajátképpen munkájára áttérünk.

Farkas Geiza

EMBERI MARHAÁLLOMÁNY

(VICTOR MARGUERITTE: *LE BÉTAIL HUMAIN.*
REGÉNY. – FLAMMARION IX. 305 l.)

Vannak utak, melyeken nincs visszatérés, csak egyenesen előrehaladás vagy összeroskadás. Egy ilyen útra lépni csak annak szabad, aki mindennel leszámolt: az anyagi előnyökkel éppenúgy, mint az erkölcsi elismerés külső jeleivel. Aki nem távozik lehajtott fővel, mikor a Mester így szól hozzá: Add oda mindenedet a szűkölködőknek, és kövess engem. Szerencsés, minden önként magára vállalt viszontagság, nélkülözés, üldözés ellenére is, boldog az ilyen ember – ha az igaz Mesterre talált.

Victor Margueritte neve Romain Rolland és Henri Barbusse mellett a legismertebb a ma élő francia íróké közül. Éspedig azért, hogy ama két nagyság útjára lépett a hivatalos erkölcsi felfogás ellenére is és ebben talán mesterein is túlment egészen odáig, ahol már régebben megszerzett kitüntetéseinek megvonása, társadalmi kiközösítésének kísérlete következett. Helyes-e az út, melyre elsősorban nemzetét, de azzal együtt az egész emberiséget maga után hívni óhajtja? Békéhez és boldoguláshoz vezet-e vagy útvesztőbe, az eddig ismerteknél és ezerszer felpanaszlottaknál is súlyosabb szenvedésekbe? Ezt ma még nehéz lenne biztosan megjövendőlni.

Margueritte, midőn az emberiséget boldogítani akarja, nem állít fel új társadalom-, gazdaság- és államszervezési elméleteket. Műtökését egyenesen oda irányítja, ahol minden baj ősforrását véli megtalálni: az emberi élet és érintkezés legelemibb jelenségeire, a nemek egymáshoz való viszonyára, az utódok teremtésére és felnevelésére, egyszóval a családi életre. Ezt tartja ma gyökeresen hibásnak, ebből származtatja a nagy nemzeti és emberiségi veszedelmeket, ennek megjavítását tekinti a legsürgősebb feladatnak.

Ma Franciaországban úgy, mint másutt, több gyermek születik, mint amennyit szülei tisztességesen ellátni tudnak vagy akarnak; az ilyen szám feletti gyermekeket sem az állami védelem, sem a magánjótékonyok nem óvja meg a legrémesebb nyomorúságtól, erkölcsi zülléstől, gyakran korai haláltól; mindezeket sokszor a szülőknek is el kell szenvedniük büntetésül egyedül azért, mert gyermekeket nemzettek és hoztak a világra. Akkor, midőn az állam minden hatalmi és erkölcsi eszközével csakis minél több

gyermek létrehozását ajánlja és követeli, mert ezt kívánja a katonaság, a nemzeti biztonság, no meg a gazdasági fejlődés, a tőkés hatalmasok profitjának érdeke is.

El kell ismernünk, hogy Margueritte nem áll meg feleúton, nem riad vissza tétele végső következéseinek levonásától sem. Ha az állami, nemzeti nagyság kívánja a sokgyermekes nyomorúság továbbtenyésztését, a katonai szolgálatnak az élet homlokterébe helyezését, az összes eddigieknél rémesebb, új háború felidézését, a munka vagy a csaták harcterén megrokkantak kegyetlen elejtését – hát inkább ne legyen nemzeti nagyság. Hanem következék el a társadalmi javak egyenlőbb elosztása, az emberi jogok teljesebb elismerése. Minden nő szabadsága gyermek fogamzására vagy ennek elhárítására. „Házinyüerlkölcs” helyett az „öntudatos anyaság” trónra ültetése.

Nézőpontjait Margueritte ebben a könyvében is mesterien tudja olvasói szeme elé állítani. Nem mintha az elbeszélés a maga egészében túl magasan emelkednék a legújabb évek regénytermésének átlaga fölé. Miről is van szó? Egy szegény leány, aki egykor egy szörnyeteg erőszaktnye által lett anyává, majd még gyermekhajtás vádja alatt is bíróság előtt állott, mint egy fiatal bányatulajdonos kedvese szép napokat él, valódi szerelmet élvez. Két év után már esküvőre kerülne a dolog, de akkor a vőlegény meghal. A hősnő a rendelkezésére maradt szerény eszközökkel és főként buzgó munkásságával az emberiség szolgálatának szenteli magát, visszautasít minden szerelmi ajánlatot, úgy az utálatos kéjenc-pénzsákét mint a meleg családi kör után vágyó derék hadirokkant hivatalnokét, meg a politikai rajongóból szerelmi örültté lett macedóniai bolgár menekültét. De egy másik ilyen menekülttel végre mégis összeköltözik, bár a legfőbbet megtagadja tőle, naplóját még mindig elhalt szeretőjéhez intézi, akiben már nem is egyént lát, hanem egész világot jelentő, betöltő erőt, közeget. Romantikus, eléggé valószínűtlen történet, fogja a hideg kritikus mondani. Egy idegromboló fiatalkori élmény – trauma – által okozott nemi idegenkedés – frigiditás – elég köznapis eset, mondhatnák az orvosok.

Hanem a részletek, az előttünk feltárt jelenetek! Mindegyikük egy vért korbácsoló dráma, egy rémkép, egy alig megcáfolható vádirat nem annyira egyes, bár a legmélyebben elvetemült egyének, mint azon társadalmi és állami berendezések ellen, melyek ama szörnyetegek garázdálkodását lehetővé teszik, sőt valósággal megkövetelik. Az ember elfedi szemét a megláttatott poklok elől, és abba a vigasztalásba menekül, hogy mégiscsak túlzás, a múlt

század közepének Sue–Hacklander–Kuthy rémromantikájába való visszaesés. Igen, ha nem jutnának mindjárt eszünkbe legújabb keletű újságközlemények a napi hírekből és a törvényszéki rovatból, melyek ugyanazt, bárha kevésbé művészi előadásban tárják elénk...

Itt van a nálunk sem ismeretlen „állami gyermekek” elvállalásából pénzelő boszorkány, aki egyik éhségről panaszkodó „ápoltságának” szalonnával maszatolja be arcát, hogy a szomszédok azt higgyék: jóllakott, a másik, sokkal kisebbnek pedig ürülékével teszi ugyanazt, hogy leszokják a tisztátalanságról. A „jóltevő”, aki vallási tanítás ürügye alatt csábítja fajtalanlásra a kisfiút, akinek nyomorgó családja legszívesebben hallgatna az egészeztől. A hadirokkant, aki minden törvényileg kimondott alkalmazási kötelezettség ellenére sem jut keresethez. A munkarokkant, aki még segílyt sem kap, mert megbetegedése, bár kétségkívül egészségtelen foglalkozásával függ össze, nem szerepel a balesetek és hivatási betegségek jegyzékében. És mindezen kétségbeesésbe, korai halálba kergetett emberek mellett ványadt, beteg, már robotolni sem képes asszonyok, rongyos, tetves, vértelen gyermekek sokasága. A szegények tömeglakóházait Margueritte a legmegkapóbban szemlélteti a szagok elemzésével. Míg a földszinti szatócsbolt illata még csak sajtból, kóolajból és macskapotyadékból tevődik össze, addig a felső emeletek igazi nyomortanyáié már árnyékszék-, szenny- és hányadékból. A nyomor leírásával lépést halad a segílyezés is, mely alig-alig jut tovább egy-egy pillanatnyi könnyítésnél vagy inkább csak reménykeltésnél. És olykor a gondviselő szemrehányásánál, hogy „miért van annyi gyermekek?” Amire a felelet egy ízben: Aki bajban van, az mindig hibás.

De többet is látunk, hallunk a könyv lapjaiból. Tanúi vagyunk a legkülönbélebb odvakból összeszedelődött környezetben és társaságban mulatozó gazdagok fényűző és mégis baromi tobzódásainak. A nemzetpolitikai okokból földjükről, otthonukból elűzött balkáni menekültek, nagyrészt mézszárlások árvái rideg nyomorúságának. Jelen lehetünk egy fényes katonai ünnepélyen egy, a francia „választott hazáért” elesett színesek tiszteletére emelt emlékmű leleplezése alkalmából.

Végre láthatatlan tanúként kihallgathatjuk a francia és német nagyvállalkozók és tudósok beszélgetését a legújabb vegyszeti találmányokról, melyek a mezőgazdaságot annyi jó műtrágyával látják el, az emberek annyi ezreinek nyújtanak keresetet és gazdagodást, végre pedig a senki által nem óhajtott, de azért elkerülhetetlennek tartott háború esetére minden eddigi

fegyver pusztítását messze maga mögött hagyó gázokat. „Egyetlen, kormányos nélküli, távolból irányított repülőgép, ha 6000 méter magasból egyetlen tonna lövedéket ejt le, 1000 kilométerre minden életet kiirthat.” Ez lesz a teljes háború. Erre még a részesekek egyike is azt mondja: Jó, hogy nincs fiam.

Az a sok-sok ember, akiket a népek évről évre gondolkodás nélkül a világba dobnak, az államok pedig „A hazáért meghalni a legszebb sors” dallamára nevelnek, ezek az „emberi marhaállomány”, mely a könyv címét adja. Emberi kórbacilus-telepeket alkotnak a hadiipar által eltartott munkások falvai.

Mindez örökké így lesz-e, kell-e lennie? Margueritte ezt tagadja, mert hisz egy jobb, szebb állapot elkövetkezésében, elérésében lehetőségében. Erre az első teendőnek – a kaszárnyai, és egyéb, nemi tekintetben veszélyesnek nyilvánított környezetek megszüntetése mellett – egy olyan új erkölcsi elrendezést tart, mely mellett minden gyermek felnevelése a köz feladata lenne, a nő teljes és minden esetben tiszteletben tartott szabadságot élvezne úgy nemi élete kiélésében, mint utódai nemzésében vagy elvetésében. A jeles szerző ettől szemmel láthatólag a felesleges szájak eltűnését, ezzel a háborúk okainak megszűnését várja, az emberiség kihalásától viszont nem fél, mert szerinte mindig lesz, akit az őszön a faj folytatóására visz.

Itt azonban már felmerül a kérdés: nem indokolatlan optimizmussal, gazdasági jelenségek félreismerésével állunk-e szemben? Ha a Margueritte által oly melegen pártolt születésszabályozás – birth control – valóban általánossá válnék a vezető, művelt nemzetek értelmisége után azok dolgozó osztályaiban is, nem vezetne-e ez először is a nemzetek oly mérvű gyengülésére, mely a műveltségben hátrább maradt népek betörésének nyitna ajtót, belesodorna egy nemcsak az ókori népvándorlást, de a legújabb világháborút is minden borzalmában elhomályosító kataklizmába? Vagy ha a javasolt reform az egész földgömbön egyszerre lenne keresztülvihető, lehetséges lenne-e ez olyan forradalmak, harcok, a nem alkalmazkodók elleni büntető vállalkozások nélkül, melyek a kegyetlenségeknek és szenvedéseknek megint csak újabb csimborasszóit jelentenék? Végül még az emberiség létszámának fokozatos születésszabályozással a mainak tizedrészére lecsökkenése sem biztosítaná az általános, örök békét és összhangot; hiszen a paradicsomian gazdag trópusi természet közepén szétszórtan élő vadak között is örökös a küzdelem, az egymás kihasználása és pusztítása.

Ezt mondja a hideg ész. Ezzel szemben azonban Margueritte a lelkiismeret szavát csendíti meg, melyet ha egyszer megszólaltat, az ész meg nem cáfolhat, el nem hallgattathat: legfeljebb engedelmes és gondos szolgaként keresheti a jobb és hatékonyabb módokat parancsának teljesítésére.

Farkas Geiza

ASZLÁNYI DEZSŐRŐL

Van valaki a Vajdaság frói között, aki a legnagyobb probléma olvasói előtt, a nem olvasó környezet, de talán még önmaga számára is. Ez a probléma néha évekig el van temetve, mert elintéztnek látszik, ha időnként újra felbukkan, mint a legégetőbb és legaktuálisabb kérdés. Aszlányi Dezső egy emberöltőn keresztül különös rejtély gyanánt él közöttünk, akit a közvélemény halálra, azaz feledésre ítelt. Aszlányi Dezső ugyan megkegyelmezett magának, és időnként megszólal, de a közvélemény mindig nehezen vehető rá arra, hogy egy mégoly igazságtalan ítéletet is revízió tárgyává tegyen. Bármint áll is a per, a legnagyobb felelősség a kortársaké. Mert ha az utókor egyszer részben vagy egészben felmenti Aszlányit, akkor a kortársakat ülteti a vádlottak padjára. De a pernek ez a stádiuma kétségbeejtő lesz, mert nem fogunk tudni védekezni.

Bár Lombroso óta felmérhetetlen lépésekben haladt előre a lélektan tudománya és az ezen alapuló analitikus kritika, másrészt az elmegyógyászat, mégis ha zsenialitásról van szó, megítélésünkben nem mellőzhetjük el azokat az epochális jelentőségű irányításokat, amelyeket „Lángész és örület” című munkájában találunk. Amit a lélekelemzés szellemi működésünk mechanizmusáról általában, de különösen a lángész alkotó tevékenységéről, az alkotás forrásairól felfedett, azt az orvostudomány nagy értékkel hasznosíthatja az elmekórtan néhány diagnózisában. Azok az eredmények pedig, amelyek az elmekórtanban haladást jelentenek, a modern esztétikának és irodalomkritikának is alakító tényezőivé váltak.

Ami a két terület találkozását, érintkezését, azonosságát, egyikből a másikba való átalakulását illeti, leginkább az a tény ötlük szemünkbe, hogy egyik terület jelenségei sem állandóak. Megváltoznak önmagukban, de megváltozik a róluk való felfogás korszakok és emberek szerint.

Így történhetik meg, hogy akit a múlt században téves eszméi miatt elmebetegnek nyilvánítottak, annak ma mint híres feltalálónak vagy kutatónak szobrot emelnek, azok az eszmék pedig, amelyek alapján a diagnózist megállapították, ma szabványos tudásunk elemei közé tartoznak. De ennek az esetnek a fordítottjára is van példa. A történelem folyamán felbukkantak nagyszabású emberek, akik a maguk idejében óriási hatást gyakoroltak, akiket koruk lángészkként ünnepltek, akiket azonban a mai társadalom elmeógyógyintézetbe zárta.

A lelki dolgoknak ebben a rejtélyes hullámmászásában megrendítő és sejtelmes valóság gyanánt kavargó az alkotó emberi elme. Ebben a csodálatos műhelyben egymás mellett lobban fel a veszélyes lidércfény és az egészséges világító sugár, a tűz és a füst, az életadó meleg és az életet elfojtó pernye. Legvégső gyökereiben, mélyen az öntudat küszöbe alatt minden alkotó elme ilyen. Az alkotás lázában, az ihlet szédítő perceiben, amelyekről megdöbbenő vallomást tett Dosztojevszkij a születendő alkotások csírái között, a későbbi műrecek között sok olyan megnyilatkozás is nyüzsög, amit csak örülségnek lehet nevezni. Mármost, hogy egy ilyen elme a tér és idő egy bizonyos távlatából mint lángész vagy mint örült áll-e előttünk, az főleg attól függ, hogy ez az elme művének megalkotásakor öntudatának küszöbén mennyire tudja különválasztani az egészséges világító sugarat a veszélyes lidércfénytől, a tüzet a füsttől, az életadó meleget az életet elfojtó pernyétől. Ez a felerészben öntudatlan szelektív munka szolgáltatja a művész individualitásának és személyiségének legtöbb jellegzetes vonását. Van elme, aki ezt a szelekciót oly nagyszerűen végzi el, hogy az örülségből semmit sem enged át, és végeredményben mint mindenki által érthető klasszikus művész áll előttünk. Van olyan elme is, aki az előbbinek antipólusa, amennyiben csak az örülségeket engedi át. Ez a kritikus hatásköréből az elmeorvos hatáskörébe siklik át. De van olyan elme is, aki mindkét terület jelenségeit egyszerre bocsátja át, végzetesen összekeveri, és kiszolgáltatja magát a legellentétebb kritikáknak. Bizonyos, hogy az alkotóknak ezt a típusát az esztétikus csak az elmeorvossal együtt tudja helyesen megbírálni.

Ha megkockáztatom azt a megállapítást, hogy Aszlányi Dezső ezen utóbbi csoportba tartozik, úgy ebből reá semmi morális hátrány nem származhatik, hiszen ugyanebbe a kategóriába tartoznak Nietzsche, Rodin, Picasso, Archipenko. Az alkotás mechanizmusának ez a felderítése nem érinti az illető emberi jellemét. Lehet, hogy ezek a megállapítások az érzékeny művészt meg-

bántják, de ez a fájdalom csak olyan, mint a sebész kése által okozott seb, amely végeredményben életmentő. Az olvasó pedig ha valakit felületesen és könnyelműen teljesen az örültek csoportjába soroz, nem emelkedett az emberi ítélet tiszta magasságába.

Zseni-e Aszlányi Dezső? Szellemi alkotó erő-e Aszlányi Dezső? Mindehhez szó sem férhet. Az eldöntendő probléma ez: miért nem tud Aszlányi Dezső érvényesülni, miért nincs kiadója, miért nincs olvasója? És hogy a problémát komolyan fogjuk fel, arról az alábbiakban meggyőződhet Aszlányi Dezső is, az olvasó is.

Az irodalmi olvasmányok hatalmas skálájával szemben minden olvasó egy bizonyos hangra, bizonyos műfajra van beállítva. Ez az irodalmi alkotás mai technikai szerkezetének megfelelő megszokáson és nevelésen alapszik. A skála legalsóbb hangja a puszták nyers, még össze nem gyűjtött népmeséje, legmagasabb hangja talán Platón, Spinoza vagy a modern Bergson bölcséleti műve. A skála egységei nincsenek elmozdíthatatlanul rögzítve, de a változáshoz majdnem annyi idő kell, mint egy vidék geológiai átalakulásához. Sok évszázad múlt el, amíg a skálából kiesett az eposz, sok évszázad telt el, amíg a skálán felbukkant a regény.

A mai ember elméje úgy van berendezve, hogy az irodalmi mű olvasásakor, értékelésekor, de különösen kiválasztásakor, figyelme a skála lelkében élő tükörképének valamely meghatározott hangja vagy megszokott oktávja felé van irányozva. Ez szellemi működésünknek már oly természetes jelensége, mint a testnek a járás. A szokás és nevelés elménkben hosszú évek alatt különböző síneket épített, amelyekben az egyes műfajok vonatai biztonsággal közlekedhetnek. Minden műfajnak más a tengelytávolsága, azért minden ilyen vonat csak a saját sínein közlekedhetik.

Mindez a lélek rejtett birodalmának szerkezeti váza, amely élő valóság ugyan, de éppen használatkor nem sokat tudunk róla. Ha egy képet tekintünk meg, vagy zenei hangokra figyelünk, a látás vagy hallás pillanatában semmit sem tudunk azokról a csodálatos élettani jelenségekről, amelyek a fényt csak a szemem át, a hangot csak a fülön át vezethetik elménkbe.

Aszlányi Dezső nehezen tud megütni olyan hangot, amelyet mi a skála bármely pontján megszoktunk. Annak a formának, aho-

gyan Aszlányi Dezső szellemileg megnyilvánul, ahogyan gondolatait írásba önti, a skála határain belül és természetesen a skála elménkben élő tükröképében helye nincs. Ez nem okvetlenül hiba, de okvetlenül magyarázza azt a körülményt, hogy Aszlányit vagy nem lehet megérteni, vagy csak nagyon nehezen. Kész alkotásai olyan vonatkonstrukciók, amelyek számára elménkben még nincsenek megfelelő sínek. Aszlányi művei nem tartoznak egy műfajhoz sem, és ez oly szellemi tulajdonság, amelyet az olvasók természetsszerűleg nem tudnak megbocsátani. Ha egy Aszlányi-mű elménk küszöbére érkezik, onnan nem mehet tovább, mert nincs sín, amelyre ráillik; ezért visszalökjük. De ha mégis rászorítjuk valamilyen sínre, ott biztosan karambolt csinál. A sínek közötti be nem épített területeken pedig egy szellemi munka sem tud behatolni, ott csak új kultúra tud behatolni, ott csak új kultúra, új nevelés, új művészet tud évszázadok alatt lépésről lépésre új síneket építeni, és azokat nekünk átöröklés útján az egyéni életünk eredményeket halmozó világába befejezett műgyanánt beplántálni.

Aszlányinak vagy másképpen kell írni, vagy még néhány évszázadig olvasókra várni.

Aszlányi Dezső külső életének nagy romantikuma, remetesége csak következményes tünete annak a szellemvilágnak, amelyből művei fakadnak. Természetesen erről nem lehet írni anélkül, hogy Aszlányi emberi érzékenységét ne sértenők. De e szembeötlő és bírálatra kiáltóan felkínálkozó jelenség figyelmen kívül sem hagyható, mert ezen elkülönített élet felderítésével, mint kulccsal sok titkot és homályt lehet felfedni.

Valamely fényugár tulajdonságait és sajátosságait alaposan csak úgy ismerhetjük meg, ha felkutatjuk magának a fényforrásnak a természetét. Bár alkotó és alkotás két különálló tényező, különösen, ha térben és időben nagy távolság választja el őket egymástól, és különösen akkor, ha az alkotás a szabványos emberi értelem számára különös nehézség nélkül megközelíthető. De egész más a helyzet, ha a jelenkor egy tüneményéről, az idő és

tér egységében felbukkanó, vitatott, bizonytalan, homályos jelenlégről van szó. Itt alkotó és alkotás különválasztása számításba sem jöhet.

Főlöszleges Aszlányi emberi életét részletesen ecsetelni. Elegendő néhány elnagyolt kontúrvozás. Aszlányi Dezső remete a szónak legközépkoribb, legbájosabb értelmében. Társadalmi érintkezésének kereteit nagyjából műveinek vergődéssel teli, hősies adminisztrációja szabja meg. Szociális összeköttetései nem az emberek felé vannak irányozva, akiket romlásban, visszafejlődésben, sötétségben lát, hanem a négy fal, magányos mezők és elhagyott folyópart felé. Életének teljessége magányban „zajlik” le, ahonnan kozmikus távolságba repül, figyeli a csillagok szerelmi életét, és ha visszajön a földre, inkább szeret az egész emberiség sorsával, vagy egy egész nép sorsával törődni, mint az egyes emberével. Ha pedig az egyes ember életével foglalkozik, ott olyan túlértékeléseket és átértékeléseket találunk, amelyek az olvasó számára a mű appercepcióját *a limine* lehetetlenné teszi. Aszlányi Dezső a Sirius csillagon áll, és onnan szellemi erejével, sok gondoskodással és szeretettel öleli át a földet, de hangja mégiscsak emberi hang, amely ilyen nagy távolságokon nem tud áthatolni. Ha valami mégis áthatol, ez már nem hang, hanem egy transzformált valami: lidércfény vagy álom.

Aszlányi ezen természetéből könnyen megérthetjük, hogy minden könyve egy készülő munkának vázlata csupán, személyes használatra készült útinapló a képzelet szertelen kirándulásairól, amilyeneken nem volt idő az összefüggő és egységes konstrukcióra.

Aszlányi külső élete pontos tükörképe belső életének. Aszlányi abból a feltevésből és elképzelésből indul ki, hogy az írásainak, mint világmegváltó eszméknek, általánosan el kellene terjedniök. Ez a feltevés természetes és érthető, mert minden igazi írónak ez

a kiindulása. De Aszlányi esetében tragikus, mert feltevése csak úgy valósulhatna meg, ha az emberek zöme ugyanolyan romantikus életkörülmények között élne, mint ő. Aszlányi kritikuskban, kiadókban és olvasókban saját világának adekvát reprezentánsait keresi. De ilyenek nincsenek, ilyeneket előbb teremteni, nevelni kellene, ami már meghaladja egy emberöltő idejét és munkáját.

Aszlányi életének izolált volta, a társadalommal és családdal való laza összefüggése pontosan megismétlődik műveinek szakadozottságában. Még a cím és tartalom között is laza az összefüggés. Ha az olvasó Aszlányi könyveiben barangol, az az érzése, hogy a sivatagban vándorol, de nem homokon, hanem mozaikdarabok buckáin. A mozaikok között, melyeket egy lombrosói felfogás szerint való lángész összekuszált, egymás mellett van a felbecsülhetetlen értékű drágakő és a teljesek értéktelen cserép. Fény és árnyék, virág és trágya, színarany és salak.

Aszlányi Dezső még legelemibb mondanivalóiban is fenn áll a hegytetőn, hallgatósága pedig lenn a völgyben. Aszlányi vagy nem tud, vagy nem akar leszállni; a völgyben nyüzsgő, nyomorgó, küzdő, figyelő vagy pihenő emberek pedig vagy nem tudnak, vagy nem akarnak felszállni.

Ez a névföldifferencia Aszlányi emberi tragikuma. Író és olvasó csak úgy találkozhat, ha valaki a meredek lejtőre áll és közvetíti a hegycsúcsról leszűrődő hangokat, azokat rendezzi, esetleg átfrija oly hangnemre, amely alkalmas a normális emberi értelem regisztereiben való rezonálásra.

Aszlányit kommentálni kell és kommentálni érdemes.

A Vajdaság fellendülő irodalmi életének egy nehéz és izgalmas feladata, hogy Aszlányi megjelenjen, de mégis ismeretlen műveinek hatalmas bányáiba a technika és bátorság minden eszközével behatoljon, aknákat fúrjon, ha kell, robbantson, a talált konglo-

merátumot megszűrje, a neptunikus kőzetlerakódásokat életadó tengervízben újra feloldja, a vulkanikus erupciókból lávát, hamut és füstöt kitisztítson, a légkör feletti régiókból lehullott meteoritokat pedig lehűtse, hogy elviselhetetlen izzásuk agysejtjeinket meg ne perzselje.

Fischer Árpád

HOGYAN MESÉLJÜNK?

Az irodalmi kérdések körül lefolyó anketok rendszeren egy, a többség által elfogadott végső megállapítást eredményeznek, aminek úgy az író, mint az irodalom egyaránt hasznát látja. A formai mint a lényegi kérdések hozzáértő megvitatása kivetíti a kor ízlésének megfelelő művészi formát, valamint a lényeg legmegközelítőbb igazságait a közönség számára is. Ezért csak örömmel lehet üdvözölni az ankétötletet, itt minálunk különösképpen, tekintve, hogy egyetlen irodalmi klub sincs, ahol vitaesték keretében sorrendre kerülnének a fontos vagy érdekes irodalmi kérdések, ahol a szellem itt élő reprezentánsai az írói gárda fejlesztésére és a publikum hasznára időnként felszólálnának.

Az irodalmi kérdések egyik válfaját (és nem alfaját), a meserírást kívánám ezúttal vita tárgyává tenni, amely kérdés sokkal fontosabb, mint azt legtöbben hiszik, tekintve, hogy a gyermekirodalmat úgy általánosságban „lekezelik”. Nem mennyiségileg, hanem minőségileg áll ez a jelző, mert a gyermekirodalom mint üzlet, mint fogyasztási cikk nem utolsó még napjainkban sem – természetesen nem beszélve a kisebbségi gyermekirodalomról, mert az a többi kisebbségi kulturális kérdésekkel egyaránt mos-toha.

Azok a ma élő irodalomkedvelő emberek, akik az Ady előtti kor költői nyelvét rögzítették magukba, jórészt ma is idegenül állnak az új irodalmi stílussal szemben. Ez nemcsak a költői műfajoknál fejlődött mássá, de a nívósabb újságcikkek is már ezen a nyelven közvetítenek. Ez természetes is, hiszen jobb újságoknál friss tehetségek szabják a gondolatok új arcát. Ezért van az, hogy a nívósabb újság legértékesebb cikkei a publikum igen hatalmas számarányának tohuvabohu. Azok a kevesek, akiken oly erős az irodalom szeretete, hogy nem sajnálják a fáradságot, és figyelmük, érdeklődésük kaput nyit az új fogalmak befogadá-

sára, azok érzik legközvetlenebbül, mit veszítenek azok, akiknél ez a kapu mindörökké zárva marad. Mert az nem is tudhatja, mit mulaszt, akinek se türelme, se ideje nincs a tanuláshoz. Igen sok jobb sorsú érdemes entellektüel is úgy van ezzel, hogy ami a szókincse és fogalomköre távlatán túl esik, nyugodt lélekkel hagyja meg továbbra is kies távolnak. Ma, az expedíciók, világtúrák és óceánrepülések esztendőiben is csak igen kevesen vállalkoznak ezen az aránylag veszélytelen téren a megcsontosodott statisztikai szabályok korlátait merészen áttörni olvasói minőségükben.

Ami az olvasónál csak mulasztás, az írónál már hiba. És a gyermekeknek írók tekintélyes része szenved ebben a hibában. Ha a jövő generációnak is felserdült korban kell az új költői nyelvet elsajátítani, ez a mai meseírók bűne lesz.

Az Én Újságom jól bevált stílusának alaposan kivájt kocsiútján kátyúzik előre-vissza ez az irodalom, ahelyett, hogy rugalmas új fogalmak pneumatikájával hasítana új utat magának. A világegyetem se egy kötetlen vers, világegyetemért se egy merész asszociáció! A régi nyelvet úgy őrzik hasábjaikon, mint egy műkincset.

Szerintem az lenne a módja a gyermeknek a ma stílusának megfelelő síkra hozni, hogy érdeklődését, fantáziáját tudatos ismétlésekkel új szó- és mondatfogalmakhoz kapcsolni, míg ez lassan beléjük idegződik. A mese virágoskertje szinte burjánzik gazzá csenevészedett hajdani díszektől. Egy kis gyomlálás nem lenne káros, bár ezzel nem mondom azt, hogy minden tradícióval le kell számolni, de mikor minden körülöttünk és bennünk átalakul, miért ragaszkodunk a porladó évszázados formákhoz? Még a legkipróbáltabb jó öreg tradicionális formákat is lehet eredetibbé tenni, ha pl. „az óperenciás tengeren túl” helyett azt mondom: „nagyon messzire a tegnaptól”. Vagy: „Még a messzinél is távolabb.”

A gyermek az, akinek legelsősorban az ösztöne közvetít. Éppen ezért nem lehet helyes túl szigorúan az értelem legfelsőbb jóváhagyásával szólni az érzéseihez és a fantáziájához. Az értelem, illetve a tudatos egyébként is csak egy kis része a tudatalannak. Kell, hogy a fantázia és érzelem együttesét közvetlenül fogja fel az erre beállított idegrendszer, és hogy egyedül építse tudatossá magának a dolgok értelmét. Áll ez legfőképpen a nép fogalmának kiépítése körül még akkor is, ha nem gyermekről van szó.

Nem tudom, akad-e ebben társam, de az ósdi és lestrapált mondatok olyan gyűlöletet ébresztenek bennem, és még rosszabb esetben olyan unalmat keltenek, hogy – lehet abban a legértékesebb gondolat – én bizony nem borsózom ki ellenszenves hüvelyből.

Óhajtanám, hogy minél számosabban értsenek együtt velem abban, hogy új meseformákkal kell hidat vernünk a ma gyermekének részére a holnap költőihez.

Gergely Boriska

BAZSALIKOM

– ELKÉSETT REFLEXIÓK A SZERB KÖLTŐK MAGYAR
ANTOLÓGIÁJÁRA –

1914. Fekete, üszkös esztendők sovány magja ezer formájú csírába szökkent a sebzett föld didergő hátán. Ezek a csírák mégis valahogy egyszínű virágot termettek ebben az időben egész Európában: vérszínűt. Csak ebben a színben nyilvánulhatott minden költői termelés. A láng sárga-kék-viola színe, a költői lélek szivárványos fellángolása egyetlen gigászi vörös nyelvvé olvadt. Ebből a lángcsóvából fehér füstként tisztultan emelkedett a dolgok fölé a tudatos életakarát.

1916. Ekkor már sokan voltak a milliók, akik meghaltak, pedig nem akartak meghalni. Ezeknek a meghaltaknak elfolyt piros vérből sarjadt ki egy új életet sikoltó költői virág, amely egyre hangosabban merte harsogni: nem akarunk meghalni! A szavak hamuvá égtek az élő világ hátán, de meleg, szürke trágyává üledtek a vérző talajon, és kihajtott rajta a tomboló életvág.

1918. És jött az élet. Minden, sminkelve a vénség, rokkantan az ifjúság. Adok-veszek, lopok-csalok, apagyilkos és gyermekgyilkos. Az emberevő európai, a szabadság zászlaját lengető afrikai. Órült bábele a feltornyosodott vágyaknak. A vér és arany egyformán veszedelmes fétisei között rivalgó ifjúság, amely hadialapokon lett érettnek nyilvánítva. Barna tónusú nyegle fiatalok vad táncórületben és mellettük a lehalkult lövészárkokban kristályosodott emberlelkek: apák, férjek, a család, a falu, az ország oszlopai fáradtan, megcsonkult tagokkal, elcsigázott teremtető erejükkel...

Ebből a káoszából sajátos melódiák tisztultak ki a költői lélek szeizmográfjain, és felszabadultan csendült fel a Békedal.

1920. A konszolidáció vontató kötelén minden friss lélek önkéntesen robotolt. Repülőgépek meg rádióhullámok úsztak a levegőben, és igyekeztek egyetemes tépést csinálni a beteg világ-részek lángoló sebeire. Amerika mondta: fáj nekem Európa, és mind fájtak egymásnak az országok, mint ahogy egy tüdővérzést nemcsak a tüdő sínyli meg, hanem az egész szervezet. Kezdték belátni, hogy kellenek egymásnak, mint kéz a törzsnek és szem a fejnek, és elküldték orvosait konzultálni Genfbe. A költészet virága most lassan bízó, reménykedő üde zöldbe hajtott, és ekkor a végtelen, a minden, kozmosz, állat, ember, csillag, virág testvérnek hirdette egymást. És az emberek, a fehér, a sárga, a fekete, a vörös, hívó énekeket pengettek egymás felé és kezet fogtak a határok fölött és mondták: Testvér.

1924. Mondták, mert a korszakok mindig mondanak valamit a történelem számára. A váteszi lelkek immár új hitek falát döntették: Szerették volna, ha a szomszédok is kezet fognak egymással és a gazdag szegénnyel is. Szerették volna, ha megtanulják érteni egymás verseit és egymás sorsait. Őt világrész küldte végtelen harcba a verset a sorsokért és hívő beharangozó, áldozó, megértő és megbocsátó, valamint építő és újjáteremtő érzések rímelték a költészet varázsfuvoláján szerte, amerre csak él az élet.

Bazsalikom, kis költőcsokor, ne vedd zokon szelíd kérdésem: Hol voltál a vérzivatarban, amely téged elsősorban sújtott? Hol voltál utána az aranyzivatarban? Hol voltál, amikor bátyád csatázott, nagybátyád börcézett, kedvesed megcsalt az emigránssal? Hol az elretentő névtelen Hősöd versszobra, hol az új hited törvénye? Hol a piros indulatos véred, öklöd, asszonyod forró öle, harsány hangod, sikolyod a mában, dörgő panaszkod a tegnapért és parancsod a holnapéért? Mindezt nem találok. Bazsalikom. Szelíd, békeszagú szép kis csokor. Kerti virág, igénytelen, kedves, jószagú. Szépen van csokorba kötve, de benne van-e költészeted minden virágfaja – nem tudom. Idegen, bánatos, mint egy messzi mező a borús alkonyatban. De nem érzem benne meg a lelkes szénaitlatot. A szénában pedig benne van a minden: a vér, hús, izom, erő, édesség, keserűség – még tej is meg bor is.

Bazsalikom? Úgy érzem, több ennél. Súlyosabb, szebb, bódítóbb – betegebb. Talán mák. Narkózis. Itt súlyos bajok lehetnek... Ez a fáradt lehalkulás nem lehet stílusa, hangja egy új, diadalmas, nagyvá vált nemzet költészetének. Gőgje nincs, vagy nagyon halvány, és a hit alázata sem térdepel a súlytalan, felhős szavak mögött. Olyan, mint fáradt menekülés enyhé mámorba, éjbe: „Körülöttem az éjjel elsüppedtette a véres Golgota utat, a Kenyérút felé...”

A Golgota út sebzett talpú utasai a fáradtság veritékcsöppjeit merevítik költészeté. Már nem is fáj semmi... a zsibbadt lélek most ébredszik, és nem akar, nem tud, nem mer tán a Golgotára visszanézni. Tétován lépked a kényszerült Kenyérúton, és a lélkében kivirágzik a szerény szelíd Bazsalikom. Talán egyelőre csak saját használatra, hogy ne legyen oly sivár a Kenyér út. Már nem is narkózis. Orvosság. Lábadozás, fölfigyelés a szép, a szépséges szép életre: Lám, ni, van virág, szerelem, sóhaj, bánat, hegyek, láng, napos ég! Hát akkor érdemes dalolni...

Mint a sárrá züllött téli hó, elmúlik a sok cudar emlék, és napnak nyílnak a dalfohászok. Egyszerűen, ártatlanul, nem bántva semmit, ami fájós. Csak messzi villanás: „ijedt emlékekben álmatlan éjjelen”.

„Örök iszonyatos múltunk még visszajár, mint rablánc csörgése, olyan a hangja már...”

Köszöntelek, testvér, Bazsalikom. Idegen, de bizalomkeltő örvénytelen illatod megfogta a lelkem. Árva, kócos, drága virágcsokor a mindennapok, a pillanatok üde lepkefogása csaknem mindenik dalod. Hajszálnyi vergődése, megremegése a rabul ejtett könnyű szárnyú gondolatnak. Hiszem: ha így jöttél, így kellett nyilvánulnod.

Nagy erő fészke az, hogy így ki tudsz dobni magadból minden fekélyes valóságot, és az álmok kertjére tudsz vonulni méla kedveddel. Talán úgy igaz, ahogy Te mondod:

„Minek a gondolat, ha nem örök és sugarai nem törik át létünk ködbe gyöngült titkát?”

Gergely Boriska

VALAMI A SZÜRKESEGRŐL

Ez a kis gondolatfoslány akkor jutott az eszembe, amikor a napokban egy kis utazást tettem és a vonatom hajnali négy óraker indult.

A hótalán téli hajnal súlyos szürkesége feküdte meg a tájat. A szürkeség olyan áthatolhatatlan sűrű és kemény volt, hogy ég, föld, távol és közel tökéletesen egybeolvadt benne. Nem lehetett látni a futó tájat a vasút ablakából. Csak a szürke semmi állt mereven, és végtelen távolokba lökte tőlem a dolgokat, amelyeket amögött a szürke álmosító semmi mögött sejtettem...

A nagy szürkeség a szívemre feküdt, és ebben a percben versfoslányok jutottak eszembe, rezignált panaszos költői sóhajok: „Szürke napok hullámain... életem fáradt hajója... Bácskai ugar... lélektelen egyformaság... bús meg nem értés... hideg közöny... vágy, bakó az alföldi róna... költők, szépségek temetője...”

Igen, ezer variációban olvastam már ezeket vagy hasonlókat, de még soha nem érzékeltem, csak most, ebben a pillanatban. Hála istennek, most is csak addig, amíg egy ici-pici fénysugár – talán egy kis őrház petróleum égője – át nem ütötte a szürke ködfalat.

Csuda világosság támadt bennem ettől...

A szürkeség, amiről a költő panasza szól – jaj –, sohasem kívülről való!

A szürke lélek tudattalan kivetődése, amely a maga tehetetlen és mosolytalan szürkeségét a tájra, a körülötte élő világra hártja át...

Álmos vagyok... A vonat egyhangú dübörgése távoli morajnak tetszik, és a kocsni rugós párnája puhán ringat, mint egy bársony hullám a végtelen óceánon...

Szemem révetegen pihen a ködfalon minden kíváncsiság nélkül, mert a lelkem álmos arra, hogy az érdeklődésem öklével be-zörgessen ezen a szürke, vak kapun.

És mégis. Ebbe a lélekveszejtő szürke semmibe ösztönösen beleérzem az életet, a mindent:

A fagyos rögbe a zsendülő új vetés üde zöldjét... a szertelapuló tanyák meleg csendjét... A fölcihelődő gazdát, ahogy a jószága elé takarmányt dob... A nyöszörgő, felriadt gyereket, aki az édes anyatejen elcsitul újra...

Fák futnak el, ködösen, kopaszul, de dacosan a hideg téli éjszakában, és integetve ígérnek: Lesz rügyfakadás, viszontlátásra tavaszkor!... Kis állomás előtt a főnök tiszteleg. Vajon kiről álmodott még tíz perccel ezelőtt?

Az ébredőóra kegyetlenül berreg... Fel, fel! Szegény „bejáró” diákok álmosan húzzák jobb lábra a bal cipőt, és méla undorral hörpintik fel a langyos reggeli kávéját... Mire a köd szürkéjéből kikerülnek, a szemük már holnaposan csillog, és szájukból, mint elszaporodott egerek, futkáznak ki a szavak...

Egy óra múlva átszállás... Vár-e rám ilyen jó meleg kupé? Talán útitárs is akad... Ez kellemes lenne... De így magányosan is milyen jó. Ez a puha szabad elnyúlás az élet és dolgok között... Vigyázva felérezni mindent, mint parányi őrszem a végtelenben...

Úratyám, milyen gondtalan nagyúr vagyok ezekben az órákban! Századok veritékén kiépült síneken futok egy határból más határba, elnyújtózva egy bársony kanapén... te jó ég, ennyi színes csoda egy végtelen szürke hajnalon!

A szürkesség érzete, amely egy röpké pillanatra elfogott az imént, engem többé már nem ér el soha...

Felismertem, hogy bennem van minden dolgoknak a színe, és csakis én festhetem ki magamnak pompássá a világomat. Mindenki más csak kontára lehet ennek, halvány másolója. Ahhoz a pazar tarkasághoz, ami az életet jelenti számomra, csak a magam lelki palettájáról szedhetem a valódi színeket.

Aki szürkére festi a körülötte élő világot, annak a lelkéről már lekoptak az élet színei...

A fehér és fekete is egymás mellett szép kontraszt: Fény és Árny.

Összemosva, szürke ködkönny, hideg semmi, olyan, mint a hazug költői sóhajok...

Gergely Boriska

A NÉMA ÉS A BESZÉLŐ FILM

A napisajtó, a szaklapok és a folyóiratok hónapok óta nagydobal hirdetik: jön a beszélő film! A filmesztétika álarcába bújtatott ügyes kommunikék százai adták tudtul a világnak, hogy a Paramount, a United Artists, a Fox, a Universal és a többi amerikai filmgyár ezentúl már nemcsak némafilmet fog csinálni, hanem meg fogja szólaltani a filmet. A *movie tone* – ahogy az amerikaiak az új csodát nevezik – lázba hozta a szakköröket és tengerentúli filmkoncernek készülődése magával ragadta a német filmgyártást is, amely nem kevesebb buzgalommal hirdette a *Tonfilm* megszületését. Még mielőtt azonban az első beszélőfilm elindult volna hódító útjára, már megkezdődtek a viták is, amelyek hetek óta egyre jelentősebb helyet követelnek a maguk számára nemcsak a szaklapokban, hanem a legkomolyabb folyóiratokban is.

Az érdeklődést mindenesetre sikerült felkelteni a beszélőfilm iránt, és felcsigázott érdeklődéssel vettem részt néhány hét előtt Drezdában az első beszélőfilmnek bemutatóján. Tagadhatatlanul nagyon érdekes volt látni és hallani ezeket az első kísérleteket, amelyek beigazolták, hogy a mostani Tonfilmnek valóban nincsen semmi köze a régebbi gramofonos próbálkozásokhoz. Az új hangfilmben a hang és a mozgás már szerves egységbe olvad össze, a filmoperatőr gépe és a hangokat megörökítő gép ugyanazon a filmkockán rögzíti meg a mozgást és a hangot, és a vetítógép egy nem túlságosan komplikált szerkezettel segítségével mindkettőt a másodpercnek ugyanabban a századrészában idézi újra fel.

Az első kísérletek után könnyű elképzelni, hogy a hangfilmnek nagy jelentősége lesz különösen a filmriportage-ban, mert ezentúl például egy óceánrepülő fogadtatását nemcsak látni fogjuk, hanem halljuk is majd a százezrek lelkes kiáltásait. Ez mindenesetre nagyon érdekes lesz, és az úgynevezett „Spielfilm”-ekbe talán új élénkséget fog hozni, ha majd utcai felvételeknél hallani fogjuk az autók túlkölését, és hogy ha a képen leütött zongora billentyűi meg is fognak szólalni. Eddig rendben is volna az új találmány gyakorlati értékesítése. A baj csak ott kezdődik, hogy az eddigi némafilm helyett beszélő filmet akarnak csinálni, vagyis dialógu-

sokat akarnak a film eddig néma szereplőinek a szájába adni. Ez már a film határain túl, mélyen belevág az élő szóba, az *iró dalom* elevenébe.

Ne is beszéljünk most arról, hogy a beszélő film megszünteti a film eddigi nemzetköziségét, hogy a nagy filmek előállításai költségeit lehetetlen lesz behozni, ha a filmet nem lehet egyformán bemutatni Párizsban, Londonban, New Yorkban, Berlinben, Rómában, Madridban, Stockholmban és Belgrádban, és hogy ez az eltolódás a filmtermelés mai világorganizációjában végzetes kihatással lehet a filmre mint a tömegek mai szórakozásformájára. Ez az amerikai és európai filmproducerek gondja, a küszöbön álló változás lényege: a művészi eltolódások azonban már valamennyiünket érdekelnek.

„A filmköltő éppen az ellenkezője a szavak költőjének” – írja a *Die Literarische Welt*ben erről a kérdésről Willy Haas, a kiváló német filmesztétikus, és gúnyosan felveti a kérdést, jobb lesz-e a film, ha a filmsztár nemcsak mosolyával fog bennünket elbájosolni, hanem ha valami ostoba szöveget is fog ehhez a mosolyához kíséretül elcsicseregni. A film így kétségtelenül rosszabb lesz, hiszen a mai filmszenárium-író, filmrendező, filmszínész munkájában minden idegszálával a néma filmre van beidegződve. A beszélő film tehát úgy formailag, mint kivetele tekintetében éppen az ellenkezője a némafilmnek. Hiszen a movietone-nál, a Tonfilmenél, vagyis a beszélőfilmnél éppen az van halálra ítélve, ami eddig a filmnek művészi értelmet és értéket adott: a *f i l m s z e r ű s é g*. A képköltő feleslegessé válik, a mozgás másodrendű tényezővé lesz, a vizuális hatás elenyészik a szavak és hangok előtérbe nyomulásával, vagyis a beszélőfilm megöli a filmet, persze a nemesebb, művészibb értelemben vett filmet.

Az igazán szép filmekre kell csak gondolni, hogy belássuk ennek a megállapításnak a helyességét. A legjobb filmeknek épp a képszerűség és a mozgás ritmusa adott értéket, a film némasága, amely a szó és hang helyett új kifejezési formát keresett, és néha már talált is. Hiszen már joggal beszéltek a „film zenéjéről”, a „film ritmusáról”, amely a cselekmény tempójában, a gyorsan váltakozó képek gazdag színfoltjaiban, a mozgás szépségében rejlett. A „film néma zenéje”-t csak néhány egész jó filmben találtuk meg, a többi, a filmtermelés nagy átlaga eddig is visszaélt a filmszerűséggel, és inkább csak a vásznon kopírozták a színpadot. A megszólaló film dialógusai pedig nemcsak állandósítani fogják a filmformával való visszaélést, hanem szankcionálják az eddigi legnagyobb hibákat: a filmszerűnek háttérbe szorítását és a művészietlen filmesítést.

A filmköltő tehát eltűnik, és valaki más jön a helyébe, aki meg fogja írni most már nemcsak a szcenáriumot, hanem a film szövegét, a dialógusokat is. Ki fogja ezt a munkát jól elvégezni? Hol a garancia arra, hogy a beszélő film nem fogja a közönség nagy tömegeinek amúgy is alantas ízlését még jobban elrontani, és így mérhetetlen károkat okozni elsősorban az irodalmi ízlésnek ferde irányba terelésével? Súlyos és teljesen jogosult aggodalmak ezek, amelyekkel szemben legfeljebb azt az ellenérvet lehetne hangoztatni, hogy a beszélő film segítségével – a kis rendezésbeli változtatásokkal – a legjobb berlini színházi előadásokat is el lehet majd hozni mondjuk Suboticára vagy a legkisebb vajdasági faluba. Igaz, hogy ennek kulturális szempontjából nagy jelentősége volna, és a fantáziát feltétlenül izgatja annak az elgondolása, hogy a jövőben lehetséges lefotografálni Reinhardt bármelyik színpadi előadását, és azt be lehet mutatni mindenütt, úgyhogy Moissit vagy Darvas Lilit nemcsak látni, hanem hallani is fogjuk. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy addig, amíg a film egysíkú és hiányzik róla a három dimenzió valósága, addig ez a sem film, sem színház nem hathat a valóság erejével, és a színész élő, lélegző jelenlétét nem pótolhatja a legjobb reprodukció sem.

Mindez azonban nem jelenti azt, mintha a hangfilmnek nem volna meg a jogosultsága. A film nem választható el a technikától, és a technika minden újítását fel kell hogy használja, így a beszélő film találmányát is. A hangfilmet egyelőre talán csak a filmriportage-ban és a játékfilmek zenei aláfestésére fogja felhasználni, úgyhogy egzotikus zajokat, a természet megszólalásait, viharokat, madárénekeket, a fák lombjainak susogását, a víz csobogását fogjuk hallani a filmen. Az a hangeffektusokat visszaadó akusztikus film még nem forgatja fel a mai filmformát, sőt teljesebbé teheti azt. A hollywoodi filmsztároknak azonban alighanem felesleges a színpadi beszédet megtanulniuk, mert a filmgyárak – ha nem is esztétikai, hanem inkább gazdasági okokból – továbbra is némafilmeket fognak csinálni, és a beszélő filmmel még sokáig csak kísérletezni fognak. Hogy ennek a szüksége felmerült, az világosan bizonyítja, hogy a film kezdi kiélni önmagát, és a film doktorai már multhatatlanul szükségesnek tartják ilyen injekció alkalmazását.

Ha a megoldás helyes irányba fog terelődni, akkor a beszélő film idővel alighanem teljesen el fog válni a mai némafilmtől, és új művészi műfajjá fog kialakulni. Ebben az esetben még kitermelhet valami egészséges formát, és közvetve segítségére lehet

annak a törekvésnek, hogy a némafilm, amelynek az útja így
mindjobban el fog távolodni a színpad utánczásától, az egyetlen
helyes irányba fejlődjék: a filmszerűség felé.

László Ferenc

LEVÉL

*SZENTELEKY KORNÉLNAK, DEBRECZENI JÓZSEFNEK,
CSUKA ZOLTÁNNAK ÉS MINDAZOKNAK, KIK MEGÉRTENEK,
BARÁTI SZERETETTEL ÉS BOCSÁNTKÉRÉSEL.*

A kérdés: vajon mi az, amit a szerb irodalomból feltétlenül le kellene fordítani. önkéntelenül adódik annak a körülménynek következtében, hogy a Vajdasági Írás köriratában, melyben megjelenésének szükséges voltát indokolja, és melyet barátainak és munkatársainak küldött, hangsúlyozza, első kötelességének tekinteni, intenzív és közvetlen összeköttetést tartani fenn a szerb-horvát kultúrával. Természetes és világos: többek között le kell fordítani irodalmunk legjobb termékeit, kihagyni a jelentéktelenebb írásokat és legjobbjaink gyengébb írásait. Legjelesebb alkotásaiknak is csak legkiválóbb részleteit kellene fordítani, inkább néhány kiváló és néhány nagy mű legjelentősebb mozzanatát kellene megvilágítani, semmint irodalmi korszakok mozzanatait, inkább emberi, mint történelmi korok problémáit – egyszóval csak azt nyújtsuk, ami feltétlenül a legjobb, ami elsőrangú; ez egyúttal érdekes is, amint Horatius okosan mondja, hogy egyesíteni kell: „utile cum dulci”. Legáltalánosabb vonalakban bemutatni, mi itt a legjobb, megadni az irányt a kiválogatáshoz, ez a szerénytelen célja ezeknek a soroknak.

Világos, hogy válogatás közben – a különben gazdag és jelentős – szerb irodalom több periódusát ki kell hagyni. Elsősorban ki kell hagyni régi irodalmunkat, amelyik a XII. században fejlődött ki, hogy azután elnémuljon a XVI. század politikai káoszában és vad csatáiban; ámbar ennek az irodalomnak néhány legjobb műve meleg, gyengéd, érdekes (a szerb uralkodók és főpapok biográfiája), igen szép és fontos, és egyszersmind a középkor szerzeteseinek magas fokú kulturáltságának bizonyosságai; mégis, ez az irodalom, alapjában véve egyházi (néha mély klerikális jelleggel), egy rend irodalmi, legendáris, vallásos és apokrif, telve bibliai hatásokkal, mely távol áll a ma emberének törekvéseitől, érdeklődési körétől. Éppoly kevésbé érdekli őt a dubrovniki irodalom. Dacára annak, hogy csodás szépségű dolgokat találunk itt, annak ellenére, hogy az valami különleges és a legmélyebb figyelemre méltó, mégis ez az irodalom messze áll a ma ízlésétől, mégpedig nemcsak a vallásos tárgyú, hanem éppígy a homályosan, zsúfoltan szimbolisztikus, az epikus avagy a satirikus (és természetesen szorosan a korhoz kötött) irodalma, valamint a szerelmi és

drámai költészet is. Túl klasszikus, latin és görög értelemben, túl humanisztikus olasz értelemben ahhoz, hogy ma konkrét sikerre avagy érdeklődésre számíthatna. Vele, valamint régi irodalmunkkal, két-három művet kivéve, nálunk is már csak szakemberek foglalkoznak. Mégis – ezt inkább a teljesség kedvéért jegyezzük fel – a régi és a dubrovnikai irodalom itt-ott hatással volt újabb időben több jelentős frónkra.

A harmadik korszak irodalmunkban, a mi népköltészetünk, immár jelentősebb, fontosabb. Ez kétségtelenül lényeges, és feltétlenül figyelembe kell vennünk. Mikor Goethe ezeket a népdalokat olvasta, megjegyezte, hogy: „kitűnők: vannak közöttük – Goethe meséli ezt Eckermannnak –, melyek megállnak az Énekek éneke mellett; ezek nagyon jelentős dolgok”. Ez igaz, vagy közel áll a valóhoz, ma éppúgy, mint minden időben. Nem szükséges ezekből a költeményekből sokat lefordítani, talán csak húszat azokból az apró, kezdetleges és mégis közvetlen, tiszta, különleges hangú és mondanivalójú, kifejezés tekintetében is mérhetetlenül szép lírai költeményekből. A szerb irodalom egyik fontos szakaszának szép szemléltetői lennének.

Így áttekintettünk az első három korszakon, és eljutottunk a legfontosabbhoz: a tizenkilencedik századhoz. A század fele (1847-ig, amikor együtt jelenik meg Njegoš Hegyek koszorúja és Branko Radičević költeményei) üres; a következő évtizedek oly korszakot képeznek, melyet már figyelmesebben és teljesebben kellene ismertetni. Mindazokat a kiváló műveket, melyek modern szerb irodalmunk és kultúránk alapját és lényegét alkotják, ez időben írták. Mit kellene ezekből bemutatni?

Mindenekelőtt tisztázzuk a helyzetet. Annak ellenére, hogy eddigi fejtegetésem tanároskodónak tüntet fel, mégsem gondolom, hogy a magyar közönséget szerb irodalomtörténettel, történelmi évszámokkal és életrajzi adatokkal kellene kínozni. Ha „korszakok”-ról beszélek, még nem gondolok Dositej Obradovićra, Vuk Karadžićra meg a többire, kik irodalmunknak hatalmas alakjai ugyan, de nem művészek. Dositej és Vuk ámbár nagyok és fontosak, mégiscsak szociális és nyelvújítók, úttörők, „csillagok, melyek egy új, nagy hajnal jövetelének hírnökei”, alakjuk és írásaik (bármennyire szépek és kifejezésteljesek) aligha érdekelnék a magyarokat. Vuk tehát nem fontos; de Branko Radičević, aki emezek eszményeit megvalósította (jóllehet az irodalomtörténetünkben szerényebb helyet kapott, mint Vuk), mégis fontosabb. Irodalmat tehát, ne irodalomtörténetet. Eredményeket, nem folyamatokat.

Így aztán már tisztábban látjuk a célt. Például le kellene fordítani Laza Lazarević *Na bunaru*, A kútnál című elbeszélését. Más semmit. Főlöszleg azonban Svetozar Marković munkásságát (művészetében realiztikus, radikális-kommunista politikai koncepciójában) mint Lazarević művészi ideológiájának alapját és háttérét taglalni. A kiváló tehetségű Sima Matavuljnak – a mi nagy büszkeségünknek – csak az ő kitűnő *Povaretjét*. Janko Veselinovićnak csak *Kumova kletva*, A koma átkát, vagy a csodálatos és finom *Večnost*, Örökkévalóságot. Milovan Glišić *Prva brazda* Első barázdáját. Stevan Sremac humora – ki oly szelíden írta le a bánátiakat –, főleg *Pop Čirója*, bizonyosan nagy és hálás közönségre találna. Radoje Domanović szatírái igen jelentősek (*Danga*, *Kraljević Marko po drugi put među Srbima*), Petar Kočić *Jazavac pred sudom*, A borz a bíróság előttjének sajátos szépségei vannak. Ljuba Nenadović *Pisma iz Italije*, Levelek Itáliából című műve legszebb könyveinek egyike, mindenki gyönyörrel és élvezettel olvasná. Jakov Ignjatović *Vasa Rešpektje*, Sima Matavulj *Bakonya Fra Brnéje*, Borislav Stanković *Necista krv*, Tisztátalan vére, Miloš Crnjanski *Dnevnik o Čarnojeviću*, Napló Čarnojevićrőlje, a szerb irodalom legjobb regényei, Đura Jakšić, Ivo Čipiko, Stjepan Mitrov Ljubiša néhány elbeszélése, Branislav Nušić műveiből néhány töredék kiegészítené ezt a felsorolást; sokszínűségükkel, maradandó értékükkel állandó érdeklődésre számíthatnak.

Még valamit szeretnék mondani, függetlenül a fentebb mondotaktól. Egyetlenegy lírai költeményről van szó, Laza Kostić *Santa Maria della Salute*járól, a szerb lírának talán ez a legjobb költeménye. Emóciója, ritmusa, nyelvezete tökéletes költői teljesítmény, minden tekintetben kiváló. Kostić heroikus típusa a költőnek és a mi romantizmusunknak enfant terrible-je, ha semmi egyebet sem írt volna (pedig még sokat írt), akkor is legnagyobb lírikusaink egyike lenne. A szerb irodalomban ritka tünemény a *Santa Maria della Salute*, és ritka lenne más nemzet irodalmában is.

Miután Kostić költeményével eljutottunk a prózától a költészethez, igen fontos s egyúttal nehéz tárgyhoz értünk: Njegoš *Hegyek koszorújához*. Igaz, hogy egyszer már lefordították, de nem ajánlanám, hogy ezzel megelégedjenek. Nem kellene az egész *Vijenacot* lefordítani. Szépségét és mélységét eléggé szemléltetné néhány fejezet is, talán Batrić nővéreinek gyászdalá, vagy talán Stefan rendőrfőnök egy-két monológja. Ez csak nem sok! Alig lenne több száz versnél.

Még egy igen fontos mondanivalóm lenne. Ugyanis bizonyos joggal mondható, hogy néha nem elég egy művet csak önmagában adni. Kétségtelen, hogy Matavulj *Povareteje* nem szorul magyarázatra; de nem ily egyszerű az eset a *Hegyek koszorújával*. Ezért jó lenne, fordítások alkalmával, egyidejűleg részleteket közölni Bogdan Popović, Pavle Popović, Slobodan Jovanović és Jovan Skerlić kritikáiból. Mily szépen magyaráznák meg Pavle Popović szavai a Hegyek koszorúját. Mennyivel közelebb hozná Skerlić interpretációja Ignjatović *Vasa Rešpekt*-jét. Bogdan Popović néhány sora (alig harminc sor az egész) teljes világításba helyezné Laza Lazarevićet és Janko Veselinovićot. Ez a módszer, amellelt, hogy – mindig szépen és érdekesen – bemutatná az író, akiről szó van, egyúttal megismertetné az olvasót igen magas színvonalon álló kritikai irodalmunkkal. Néhány cikk (Bogdan Popović essayje Herediáról, Pavle Popović *Francia moralistákja*, Slobodan Jovanović tanulmánya Machiavelliről) méltó képviselője lehetne kritikai irodalmunknak. Az irántuk való érdeklődés szélesebb körű, túlnőtt a szerb irodalom határain.

Hátra van még a jelenkor irodalma. Az utolsó negyedszázad alatt kifejlődött költészetét már lefordították. Mindnyájan tudjuk, milyen jól, milyen nagyszerűen. De mennyi maradt még észrevétlenül! Gróf Ivo Vojnović drámái (pl. *Allons enfants* a *Dubrovnik Trilógiából*), Jovan Dučić *Pisma*, Levelei, Isidora Sekulić gyönyörű essayi, melyeknek bajosan akadna fordítójuk, Veljko Petrović, Dragiša Vasić, Ivo Andrić, Milan Kašanin meg Momčilo Nastasijević elbeszélései, Stanislav Vinaver, Milan V. Bogdanović cikkei: mindez és még sok egyéb – amit valószínűleg kihagytam, elfelejtettem –, feltétlenül jelentős és szép dolgok. Nem lenne helyes, ha a fordítók, kik – reméljük – munkához fognak, csak a jelenkor irodalmával törődnének, és figyelmen kívül hagynák a kiváló régieket. Viszont a ma irodalmát is kár lenne elhanyagolni.

Mi legyen a horvát és szlovén irodalommal? Természetes, hogy ez nem számíthat oly fokú érdeklődésre, mint a szerb irodalom, mégis ide jegyzek néhány nevet. Vladimír Vidrić méltán lett hírneves, bár csak egy kis kötetnyi verset írt. Le kellene őket fordítani. Silvio Kranjčević *Utolsó Ádámja* is figyelemre méltó. Miroslav Krležának főleg elbeszélései kiváló és ritka tehetségre vallanak. A jugoszlávok legnagyobb élő költője kétségtelenül a szlovén Oton Zupancič, Ivan Cankar elbeszélései között valószínűleg kis remekművekre akadhatunk. Kár lenne, ha *Damjan Kováč*-csát vagy a *Jakab gonosz tettét* le nem fordítanák magyarra.

Nagyjában ezek azok a művek, melyeket fordításra fontosnak tartanék. Természetesen ez a felsorolás nem teljes. De mindez a legjobbak közül való, a legtökéletesebb, valóban nagy és marandó. Nem sok az egész. Vagy harminc elbeszélés, tíz-tizenöt regény, esszé vagy töredék belőlük, végül vagy harminc költemény. Ismételnem kell: a feljegyzés nem teljes, hiányos volta csodálatosnak tűnik első pillanatra (igen jól tudom), de úgy látszik, nem tudok másképp összeállítani ilyen feljegyzést. Mi mindent kell szem előtt tartani, mikor az első tervrajzban felvázoljuk, hogy úgy mondjam, „szintetizáljuk” a legjelentősebb és legjellegzetesebb elemeket, és ugyanakkor hagyunk sokszor jogos sajnálkozással sok kiváló dolgot. De (ezt mindig figyelembe vettem) nem lehet a magyar közönséget túlárasztani a szerb literatúrával. A Vajdasági Írásnak más (ezt teljesen megértem: sokszor fontosabb) célja is van, mint szerb fordításokat közölni. De ha már szerencsésen megszületett ez a szemle; ha már olyan kiváló frógárda, a szerb irodalom annyi ismerője, szorgalmas és jeles fordítója tömörült köréje, lehet is, kell is, hogy szerb dolgokat közöljön. Amit itt mint legjobbat és legjelentősebbet jegyeztünk fel literatúránkból, szándékosan vettük ily kis számban, hogy egy kis figyelemmel, jóakarattal, rendszerességgel csaknem mindent le lehessen fordítani néhány év alatt. A magyar közönségnek helyes fogalma, tiszta képe lenne ilyenképpen a mi irodalmunkról; a Vajdasági Írást pedig sohasem érné szégyen szerb munkatársai miatt. Bizonyára a haszon sokoldalú lenne.

Ez a felsorolás tehát távolról sem ad pontos képet a szerb irodalomról. Ebben az értelemben nem is törekszik teljességre: ezt nem is lehet ilyen esetben kívánni; mégis megadjuk itt az alapbenyomást arról, amit szerb részről az utolsó hat-hét évtized alatt írtak, éreztek, gondolkodtak; egy kis miniatúrt, medaliont: és az már valami. Olyan az arány aközött, amit itt feljegyeztünk, az egész szerb literatúrához viszonyítva, mint pl. Dosztojevskij Nagy Inkvizítora a *Karamazov fivérekhez*, vagy az egész munkásságához viszonyítva; vagy ha így világosabb, mint ahogy a kis, de gyönyörű jelenet – Francesca di Rimini históriája – a *Pokol* ötödik énekéből, Dante *Isteni Komédiájához* aránylik.

Ez minden bizonynyal kevés, mert mennyi szépség van még a *Pokolban* és az egész *Komédiában* e kis jeleneten kívül! De ez mégis több a semminél. És végül ez teljesen elégséges, sőt sok is ahhoz képest, amilyen ma a helyzet.

A szerb kéziratból fordította: Sorg Ida

Mladen Leskovac

BEOGRADI LEVÉL

1928. OKTÓBER VÉGÉN

Ezek az újságírósan csenevész és szükös levelek, melyek időről időre beszámolnak mindarról, ami Beograd művészi életében fontos, rüt vagy szép, azzal a céllal írónak, hogy felhívjuk a magyar olvasó figyelmét arra a könyvre, képre, emberre vagy más valamire, ami itt felvillan, s aminek szellemi értéke van. Egy könyvet cikké, egy cikket mondattá, egy mondatot magános betűvé fogok zsugorítani, kerülni fogom az unalmas részletezést, és emellett arra törekszem, hogy feladatomat a tájékoztató közlések szük körére szorítsam. Végül az olvasó figyelmét és jóakarát is kérem, melyet ugyan jómagam sehogyan sem érdemeltem ki, de melyet annak a népnek szerény és becsületes művészetének előlegezhetne az olvasó, amelynek fővárosából ezeket a sorokat küldöm annak a lapnak, amelynél sok kedves barátom munkálkodik.

Az ezévi színházi szezon Stanković tragikus, szenvedélyes és primitív darabjával, a *Košťanával* kezdődött. Egy cseh ismerősömmel voltam együtt, aki komor, északi és kissé németes egyhangúságából leszállt hozzánk, erre a lobogó, széthúzó, fegyelmezetlen talajra, hogy bennünket megismerjen, hogy meghallgassa ennek az országnak igazi szívverését. A *Košťanában* fogja először megsejteni a Balkánt – mondtam neki, amikor a színházba mentünk. És ő hamarosan megszereti a részeges, beteges Mitkót, aki elsírja „ifjúság utáni keservét”, a keleties külsőségek és az ünnepélyes, dallambeli fioritura alól szinte tapinthatóan kiérezhető valami könnyel áztatott, mély, szláv értelem. Itt nem az érzéki és állatias mozgás minden, ó, nem: az a híres Košťana, aki nem megy férjhez ahhoz, akit szeret, mert nem kell neki a test szegényes öröme, ha már nem gyűjthatja meg a teljes, a maradéktalan élet szövénekét, ez a Košťana annak a földnek mély élményessége, ahol mint előrevetített valóság, felemelkedik az

a „sötét hegy, amelyen át a vojvoda csapataihoz vezette”. Aztán ez az otthon nélküli Mitko, aki tudja, hogy „fent magos és lent kemény”, és hogy „itt is föld, mindenütt föld”, ez a tönkrement senki, aki az emberi méltóságot és a becsületszót olyan halálos komolyan veszi – vajon el lehet-e őket valaha felejtetni?

Pedig Stanković tulajdonképpen nem is drámaíró: ő költő, szláv, balkáni költő. Nála minden csak érzés, ő mindig a lírában él, állandóan a szenvedély poémáit írja, nála minden őszinte és őszönös. Kompozíció, művésziesség, fegyelmezettség, összhang éppúgy nem található a *Košťanában*, mint legjelentősebb művében a *Tisztátlan vérben*. De ez alól a kezdetleges és nyers formai felépítés alól fényűzően és megmámorosodottan csillog fel a Hold, a szerelem, az érzéki és mindig végzetes erő melankóliája, a *Tisztátlan vér* csiszolatlanságai alól pedig hatalmasan és végzetesen tör elő az ősi, primitív balkáni rabló- és lovagvilág mély problémája.

A különben majdnem mindig jó színészek ez alkalommal nem adtak tökéletes összjátékot, egyedül Timić Hadži Toma szerepében nyújtott erősen átgondolt alakítást. Novaković kisasszonyból, aki jól énekel és aki szép, hiányzott Košťanának, a cigánynőnek szenvedélye és érzékisége, ezért nem találhatta meg a szerepében lüktető lelket. Tomić Mitko szerepében hasonlóképpen nem elégtette ki a nézőt. Amíg Ilija Stanojević apó Mitkóból – teljesen tévesen – egy könnyelmű, érzélgős korhelyt csinált a színpadon, addig Tomić valami feleslegesen rideg, józan és kicsinyes racionalizmust vitt be szerepébe.

Mégis, ezen az estén csudaszépen dalolt a vranjei, a keleti költészet: megihlette a nézőket, akik hálásan zárták lelkükbe ennek a költészetnek hatalmas, szomorú, szlávok varázsát.

Mindössze egy képkiállítás keltette fel az érdeklődést, mégpedig azért ez az egy, mert a kiállító Sava Šumanović volt. Šumanović mögött viharos és változatos múlt szunyókál: eleinte a kubisták vezetői között harcol, azután az állhatatlanok, a bolyongók társaságában kóborol, míg végre ma már fényesen igazolja azt a reményt, amit egykoron beléje helyeztek. Ma Šumanovićről mint teljesen kifejezett egyéniségről lehet beszélni. Csupán né-

hány hétre jött haza Párizsból, ahol munkásságát az utolsó tíz év alatt állandóan figyelték és magasra becsülték. Šumanović első sorban a Nap és a színek költője, fényűzően meleg, temperamentumos, sőt érzéki művész, kiváló kolorista. Az ő problémái állandóan és tisztán festői problémák, tehát a legmagasabb és legkényesebb problémák. Ez érezhető nagyszerű kompozícióján a *Bateau Ivre-en* is, amelynek elrendezésében tagadhatatlanul van valami programszerűség, végső elgondolásában pedig némi novellisztikus íz, mégis minden csillogó, káprázó koloritban úszik, a haj sárga aranya éppúgy mint a nap, melynek fényét a tenger issza fel. Šumanović szerémségi tájképei (harmincon felül vannak) nagyszerű üdeségről és képírói közvetlenségről tanúskodnak. *Reggeli a fűben* című vászna mindenesetre egyike a legszebb képeknek, melyeket Beograd valaha is látott.

Todor Manojlović, a költő, aki megnyitotta a kiállítást, előkelően és sok hozzáértéssel hangsúlyozta annak jelentőségét, és bevezető beszédében megrajzolta ennek az erőteljes, de finom művésznak belső művészi portréját.

Tolsztoj születésének százéves évfordulója és Mereskovszkij, Kuprin, Zajcev meg a többi orosz író beogradi látogatása Oroszországot juttatta eszünkbe. Ki ne szerette valaha ezt a földet? Ez a szerelem hatvan év előtt hullott reánk, mint végzetes, isteni, keleti köd. Kótyagosak, eszelősek voltunk tőle. Szerettük Natasa Rosztovát, és együtt haltunk meg Andrija Bolkonszkij herceggel a borodinói ütközet után. Egy hajnali párbajon egy orosz nyírfa mellett mi esünk a hóba Puskin helyett, mi csókoljuk meg Katarina Ivanovna ruháját, és Rodion Raszkolnyikovval együtt könyörögve, megilletődve és bűnbánóan esünk térdre Szonyica Marmeladova előtt. Együtt vásároltuk Csicsikovval a holt lelkeket, Mitja Karamazovval trojkán vágattunk át a tragikus, fehér orosz hómezőn, majd elábrándozunk Miskin herceggel a szamovár nótái mellett az álom határtalan szabadságáról és Aljoskával együtt mi is remegő, lázas ajakkal érintjük meg az orosz Isten házának küszöbét... Ó, hogy szerettük mindannyian Oroszországot!

Ma is végtelenül szeretjük a mi nagy, csudaszép szláv nővérünket. De hogy ezen ünnepi napok alatt az elragadtatás, az istenítés, az öröm érzései miért vegyültek össze avval a bús és fanyar szemrehányással, mert Oroszországról már tíz év óta szégyenletesen keveset tudunk, ennek megválaszolása kívül esik ezeknek a jegyzeteknek célkitűzésén.

A szerb kéziratból: Szenteleky Kornél

Mladen Leskovac

BEOGRADI LEVÉL

NOVEMBER VÉGÉN

Jakov Ignjatovićnak falusi regénye, a *Csodálatos világ* (*Čudan svet*) az első realizisztikus falusi regény a szerb irodalomban. Csodálatos sorsa is volt ennek a regénynek: először 1868-ban jelent meg nyomtatásban egy újvidéki folyóiratban, és csak ezekben a napokban jelent meg önálló kötetben. Egyike Ignjatović – aki kétség-telenül kiváló és erős tehetségű író volt – leglényegesebb, sőt talán legjellemzőbb munkájának, mégis a *Csodálatos világ*ot hat évtizeden át fedte nyilvános könyvtárainknak nehéz pora (mert magánházakban bizony alig találni folyóiratot 1868-ból!), úgy-hogy ez a könyv a ma közönsége előtt teljesen újnak és ismeretlennek tűnik. Ez mindenesetre szégyenletes dolog, de ez a kései emlékezés mégiscsak valami bús elégtételt ad annak az írónak, akinek költői élete a szerb írók szomorú és koldus élete volt (vajon sejtik-e az olvasók: hogy mit jelentett ez nemcsak 1868-ban, hanem ma is?), és akinek hatalmas írói munkásságát férfiatlan kortársai leköpdösték.

Mert Jakov Ignjatović nem volt a tintától maszatos álírók vagy az újságírói sakálok fajából való, akik azért ugatnak, hogy koncot kapjanak. Ebben a szórakozott és bohém emberben, aki szerette az állomás körüli kiskocsmákat, a jó ételt, a még jobb bort, no meg az asszonyok lágy hajlatait, ebben az emberben valami mélyről feltörő, hatalmas művésziesség feszült. Életének utolsó éveiben borostás szakállban, piszkos, rendetlen ruhában, otrombán, fanyarul, mindenkitől elfelejtve járkált Novi Sadon, és hallgatag keserőséggel átkozta a Maticát, a szerbeket és az egész világot. Mert a nemzeti megmozdulások idején, 1848-ban és későbbben azt vetették szemére, hogy magyarbarát, súlyosan és kegyetlenül megvádolták, hogy a magyar kormány megvesztegette, és rendelkezési alapjából megvásárolta írói munkásságát. Hiába védekezett: laza és bizonytalan erkölcsisége, heves, de nem méltóság nélküli szárbá szökkenése kettétörik a politikai viharokban és – fájdalommal kell ezt leírunk – kettétörik a teljesítmények előtt. „Bruder Jása”, ahogy őt nevezték, mint ember mindvégig gyanús maradt.

Politikai szereplésével ellentétben Ignjatović írói működése sokkal hatalmasabb, tartósabb és szebb volt. Még ma is szép,

tartós és hatalmas. Ő a mi első kifejezett és végleges realistánk. Naiv, furcsa és végzetesen üres, amikor történelmi legendákat ír, saját kora ellenben igazán, mélyen érdekli, egyszer és mindenkorra a realitás, a jelen felé fordul: romantikus hőseiről leveszi a királyi borbárpalástot, a harci kalandokon átszillogó sisakot, a címelekről tündöklő lándzsákat. Eltűnnek a búskomor börtönökben sínylődő királyfiak, az elhagyott hercegnők, kiknek haja fekete, mint az éjféli. Gitárral a kezükben, csillaggal a homlokukon hagyják el és adják át helyüket ezek a tündöklő alakok egy más, kevésbé fényűző és csillogó világnak. Az újkor küszöbén jelentkezik az új író.

Nem élt ábrándokból, nem tudta kigondolni alakjait, összebogarazni a mesét, nem tudott helyzeteket teremteni, konfliktusokat rendezni: minden műve az élet egy darabja, amilyennek ő látta az életet bűvös lebujságokban, a káplárok csapszékében, a konyháiban, szakácsnők nászgyűlésében. Ez maga az élet. Mindenféle ember és asszony festői menete. Valóban „csodálatos világ” szökken az életbe tolla alól: huszárcapitányok és szobalányok, ügyvédek és szakácsnők, jegyzők és mesterlegények, gazdag, korosabb özvegyasszonyok, akik megkívánják a szerelmet, és fiatal diákok, akik megkívánják a pénzt, hochstaplerok és kalandorok, fegyverek és alkoholisták, csalók és becsapottak, polgárok és parasztok, borbélyok és felcserek: titokzatos egzisztenciáknak, „letört alakok”-nak és külvárosi hősöknek tarka és nagyszerű felsorakoztatása. Mindezek a történetek – több mint húsz könyvön keresztül – hanyagul és gondtalanul, néha meg éppen álmosan és szórakozottan, de mindig rettenetesen sietve, minden következetesen keresztülvitt terv és rend nélkül, borzalmas nyelvi és helyesírási hibákkal megírva – mégis szépek és erősek. Olykor lélektan nélkül, személyekben, jellemelekben való elmélyülés nélkül, majdnem teljesen felületes, nincs érzéke a háttér, a szélesebb keret iránt, máskor túlságosan terjedelmes és unalmasan nehézkes, néha megint nyaktörő gyorsasággal botorkál, részegen siet és renyhe, előkelőség nélküli gondolata olyan stílusba öltözik, amely ugyancsak nehézkes, és előkelőnek sem nevezhető. De eseményről eseményre, részletről részletre menve a vizuálisnak szinte érzéki érzékelhetőségét kapjuk. (A tájfestésre nem elég nagy művész.) Egy társadalmat, egy népfajt, egy egész kort rajzol meg írásaiban. Jakov Ignjatović, akinek ilyen hánytvetett, titokzatos és rejtélyes élete volt (még azt is mondják, hogy két évet mint altiszt szolgált az idegen légióban Algírban), s akinek drágán és keserűen kellett megfizetni nyugtalan életét; nevét mélyen bevés-

te a szerb irodalomtörténetbe. Könyvei büszkén és biztosan állanak, mint valami régi, sötét, erdős hegység, ezer titkos kastéllyal, veszélyes leshellyel, mérgezett kutakkal, örvényekkel, halállal és szépséggel.

A Csodálatos Világ, melynek kapcsán ezeket a sorokat írjuk, egyike Ignjatović legjobb regényeinek. Ebben a regényben alig van valami az ő legendáris latyakosságából és rendetlenségéből: egyedül a könyv vége felé a kissé ideges és kapkodó cselekvény emlékeztet az állandóan nyugtalan, fegyelmezetlen és sohasem csillapodó Ignjatovićra. Ez a könyve egészben véve erős, érett, igaz, és mi együttünkben, hatalmas megelégedettséggel olvastuk végig. Igazán nem úgy, ahogy azokat az írókat olvassák, akik a faluban vagy az élet egyéb megnyilvánulásában problémákat, tiszta téziseket látnak, hanem úgy olvastuk végig, mint nagyszerű és hites dokumentumát a Vajdaság falujának egy olyan író tollából, aki hazájának irodalmában egy nagy, művészi gondolatot teremtett, terjesztett büszkén és életesen.

Égészen más jelenség Đura Jakšić, akinek ötvenéves halotti évfordulóját szerényen, halkán, szinte hangtalanul ünnepelték ezekben a napokban a vajdasági diákok. (Jakšić 1878. november 16-án halt meg.) Ignjatović és Jakšić! Csak az ínség, az ábrándnélküliség, az apró dolgok megvetése, az örök kóborlás egyik helyről a másikra és a halál utáni dicsőség maradt közös és végzetesen hű tulajdonuk.

Mert Jakšić élete szép és szomorú volt, amilyen szép és szomorú egy költemény. Erős, istenadta poéta, lendületes drámaíró és elbeszélő. Arra volt ítélve, hogy rajztanító legyen a szerbiai falvakban, hogy szabadelvű és „kommunista” véleménye miatt minduntalan Szerbiának egyik végéből a másikba helyezték, hogy éhezzen és hozzá még nem egyedül, hanem nagyszámú családjával, és hogy mellékesen – minthogy tudatában volt saját értékének – ő írja meg a szerb irodalom leglőraibb költeményeit...

Mert Jakšić az első, utolsó és egyedüli igazi romantikusunk. Kissé hanyag volt, mint általában a nagy elképzelések emberei, nem élt ezen a földön: valahol a felhők között, kúrtók, harsonák, vészes viharok, fergegek, záporok, fények és homályok társa-

ságában tűnik el élete. Közvetlen, őszerejű, eruptív, a paroxizmusig szenvedélyes, fulladozik a szavakban, melyek kicsapnak belőle, mint a sugarak, mint a vízesés, mint a kétségbeesés, mint az átok és a küldetetség. Ő az uralkodó, ő az isten, ő a Költő.

Szerette a szavakat: felhős és keserű magánosságokból öntötte a csillogó, erős, pompázó szavakat. Szerette a színeket: a rembrandtosan vakítókat, melyeket sietősen, káprázatosan szór, csorgat. Nem ok nélkül sajnálkozott a múltkoriban egy szerb író, mert Jakšić nem ismerhette meg El Grecót.

Dura Jakšić emlékezete egyike azoknak az emlékezéseknek, amelyek életünket szebbnek, nagyobbak, reményesebbnek és kiüt nélkülieknek mutatja.

Lendületesen, megbecsüléssel, a régi német alföldi mesterek lassú rajongásával dolgozik a képfő Vasa Pomorišac. Nem akarom rendkívüli grafikai készségét dicsérni, ezt ki lehet érezni abból a két képmásból is, melyet a mai Képes Vasárnap reprodukál. És csupán két lényeges és domináló tulajdonságát akarom kihangsúlyozni, amelyek ezt az érett és megérdemelten értékelt művészt jellemzik. Először a motívumok és a majdnem praeraffaelisztikusan túlfinomult, olykor stilizált képek finomsága és gyengédsége, mely képek olykor groteszk, meghitt és sötét tónusba fúlnak. Másodszer az a mély és eredeti kapcsolat a középkori szerb kolostori képfőrással, csodálatosan sugárzó és boruló szelídséggel, amely csupán a templomok félhomályában a bolt-hajtások alatt és remegő gyertyalángnál zsolozsmázik. Egyike a legkiválóbb képeinek, amelyen a középkori szerb bizantinizmus stílusnyomait is megtaláljuk, a Próféta, amelynek arca absztrakt, minden érzékek feletti, és olyan tiszta, amilyen csak egy böjtölő remete képmása lehet.

A szerb kéziratból: Szenteleky Kornél

Mladen Leskovac

A TUDÁS FÁJÁRÓL

Élvezés szempontjából legnagyobb a művészetek között: az életművészet. A hatása természetesen még egyénibb és még szubjektívebb, mint a többi művészeteké. Azokon kívül, akikben irigységet támaszt, csak azokra hat, akik űzik, gyakorolják. De ezeknek aztán nagyobb gyönyörűséget nyújt, mint a többi művészetek összessége. Mert hiszen benne foglaltatik az élvezni tudás nagy virtuozságán kívül minden más művészet is. Petronius, e leghírhedtebb és legirigyeltebb életművésze az antik világnak, a legművészibb miliőben folytatta le szépséges, meleg életét, s nemcsak szép idomú leányokkal, a Természet e pompás alkotásaival, de a legnemesebb stílű remekművekkel, a Művészetek parádés alkotásaival is vette magát körül. Még akkor nem létezett vasárnap, de neki mindennap vasárnapja, s minden óra ünnepe volt. – Lágyan zsongó zene hangzott végig buja lakásának összes termein, amelyekben klasszikus görög szobrok és élénk színű festmények pompáztak. Az arbiter elegantiarum nemcsak a jó ízlésnek s a szépművészetek élvezni tudásának volt a diktátora, de az Élet művészetének is. Azt hiszem, abban találta legnagyobb büszkeségét, hogy tudott élni. S talán ezért tudott oly könnyen, szinte játszva meghalni. Mert különös tapasztalás: azok halnak meg a legszívesebben, akik a legszebben éltek. S már csak azért is törekedni kellene bizonyos fokú életművészetre, hogy – ha rákerül a sor – ne haljunk meg nehezen.

Sajnos, a tudás fájáról a tapasztalásnak az a gyümölcse is lehullott nemrég, hogy 1914 óta az emberek nem élnek oly szépen, mint valaha, és csúnyábban halnak meg, mint azelőtt.

Nemcsak az emberek, a Természet erői és jelenségei is kénytelenek engedményeket tenni az időnek (a kornak) s a divatnak. A szél ma is éppen úgy füttyül, mint ötszáz évvel ezelőtt, de azért nem választható el a kortól, amelyben, s az emberektől, akiknek

fütyül. Az ötszáz esztendő előtti ember valami akkor divatos népdalnak a melódiáit élvezte a szélmuзикában, a mai halandó pedig új dalokat s Debussy- meg Bartók-motívumokat hall kicsendülni Szél herceg süvítő hangjaiból. Az énekesmadarak is éppen úgy daloltak Homérosz idejében, mint manapság (rájuk bizony nem hatott a Richard Wagner reformzenéje), a klasszikus görög világ szülöttei mégis a halhatatlan vak lantos danáit hallgatták a kis szárnyasok füttyében, a mi kortársaink pedig a mai próféták ritmusát és érzéseit födözik föl benne. Az emberek gondolat- és érzésvilága átalakul, amint a nemzedékek fölváltják egymást, s módosul velük minden, ami végbemegy körülöttük, mert a szemük másképp lát, mint a régi embereké, s a fülük mást hall, mint az elődeiké.

Ezért idegen már a következő nemzedék attól a generációtól, amelynek létét köszönheti. Ezért érti meg egymást oly nehezen a fiatal és az öreg, s ezért támad oly sokszor konfliktus apa és fiú között is. Az emberek szeme és az emberek füle más, mint a régieké volt. Aki repülőgépek korszakában nő fel, nem értheti meg azt, aki a Doppelschnellschrauben-Dampferre már mint csodára tekintett föl.

Az életben minden ismétlődik, de azért kétszer semmi se történik egészen egyformán.

A régiek – bár a higiénikus berendezésük távolról se volt oly kifogástalan, mint a miénk – azért értek el magasabb kort a mai embereknél, mert lassabban éltek. Mindent vontatottabban, nagyobb tempóban csináltak. Lassabban éreztek és gondolkoztak; lassabban jártak-keltek és utaztak; lassabban dolgoztak és szerettek; lassabban ettek és ittak, s valószínűleg lassabban is siettek. Mintha azt a szójátékot tartották volna szem előtt mindnyájan,

amit e sorok írója e percben eszelt ki játészó kedvében: lassan járj, tovább élsz.

Az élet abban hasonlít a sakkjátékhoz, hogy az előkelőeknek a Sors, mielőtt megmattolja őket, előbb sakkot mond, az apróbbakat pedig minden udvarias figyelmeztetés nélkül dönti föl.

A jelen idők mindig rosszak, a múlt és a jövő mindig szép. A múltat ilyené teszi az emlékezet, a jövőt pedig a remény. De ugyan mi tehetné széppé a jelent?

Ha egy szónoklatnak az utolsó pár mondata hatást keltett, akkor az egész beszéd jól sikerült. Ellenben: ha az oráció vége hatástalan maradt, az egész kísérlet kárba veszett.

Ilyen az emberi élet is. Ha az utolsó pár esztendőöd vidám és gondtalan, az egész pályád szép életnek a benyomását teszi, míg ha a végső éveid szomorúak, akkor azt mondják rólad, hogy – óh, te szerencsétlen ember! te – ugyancsak nyomorúságos életet éltél.

Az élet tulajdonképp nem egyéb, mint: a múltad. Annak a summája, amit már átéltél, az: az életed. A jövő még nem a tied, tehát nem is tartozik az életedhez, a jelen pedig csak egy pillanat, amellyel az élet se több, se kevesebb. S ez a pillanat is csak akkor lesz az életed egy részecskéjévé, amikor már elmúlt.

Ha a halottak – még az őszintén megsiratottak is! – visszatérnének, megdöbbenéssel látnák, mily kevésbé pótolhatatlanok, s hogy a helyük mily pompásan van betöltve.

Korán meghalni: szomorú eset. Túl soká élni: tragikus végzet.

Sokan tizenöt éves koruktól kezdve azzal töltik minden üres idejüket, hogy félnék a haláltól.

S ezt nevezik az élet örömének.

Ha mindazt elolvassná valaki, amit írók és tudósok összeírtak az életről, és mindent, amit följegyeztek a halálról, elmenne a kedve az élettől anélkül, hogy kedvet kapna a halálhoz.

Sajátságos! Egy olyan költő ajándékozta meg az emberiséget az élethez legszenvédélyesebben ragaszkodó jellemmel: Prinz von Homburggal, aki nem tudott igazában megbarátkozni az élettel. Tudvalevő, hogy Heinrich von Kleist harmincöt éves korában öngyilkos lett. Senki olyan hatalmas enklómiáját nem zengette az életnek, mint Homburg hercege, és kevesen haltak meg oly szeretetreméltó könnyelműséggel, mint e drámának szerzője.

Az élet nem is olyan rövid, mint amilyenek az élni szeretők panaszoják, azáltal lesz rövidde, hogy sokat clalszunk, elálmodunk és eljátszunk belőle.

Milkó Izidor

ELŐJÁRÓ SZAVAK

Íme, itt vagyunk és megindulunk. Szükösen, szegényesen, de hitesen, bíborló bizakodással megyünk, menetelünk, és hisszük, hogy boldog holnapok lesznek útjelzőink. Célunk tiszta, akarásaink nemesek, a kultúra komoly és becsületes munkásai szeretnénk lenni ezeken a hasábokon és ezen a lapos, tunya, tengeri termékeny földön, ahol élünk, küzdünk, álmodunk. Ez a föld kövér, kevély gabonát terem, de itt nemigen tud gyökeret verni a gondolatunk, az álomnak, a szépnek virága, mely nem hajt hasznot, és nem jelent életfeltételt. A bőséges, vegetatív örömkö élvezése, a boldog, egyszerű, telt hasú materializmus mostohán bánik a szellemmel, mely messze, sugarak és sasok magasságában szeretne szállni, de melyet ezen a tájon mindig visszahúz az anyag súlyossága és túlértékelése.

De mi nem hiszünk a szellem örök kötöttségében, mi máris úgy érezzük, hogy az anyagiasság lassan veszít bálványozott hatalmából, s ezért bízunk abban, hogy a kereső lelkekben tudat alatti szomjúság lappang a nemes, a szép, az álmodott gondolat után. Evvel a hittel fogtunk össze, hogy lapot csináljunk, mely teljes, átfogó, sőt hiánytalan megnyilvánulása lenne életünknek, akarásainknak. Tükre szeretnénk lenni e zsíros földdarab mostohan mellőzött szellemének és minden kulturális megmozdulásának. Reprezentatív szemléje szeretnénk lenni a Vajdaság magyar kultúrájának.

Az összefogás, az együttműködés készsége meghatóan és hatalmasan egyöntetű, mint Hodler képe az Einmütigkeitéről. Ennek az egyöntetűségnek talán az is az oka, hogy mindnyájan érezzük azt, hogy sokkal szegényebbek és kevesebben vagyunk, semhogy irányok, elvek, világnézetek szerint tagozódjunk, éppen ezért a Vajdasági Írás kollektív megnyilvánulás akar lenni minden irány, világnézet vagy művészi hivatkozás nélkül, mely szabadon és feltétlenül helyt ad értékes, komoly irodalmi alkotásoknak.

De ha a Vajdasági Írásnak nincs is iránya, mégis vannak kötelességei, melyeket különleges kulturális helyzete jelöl ki számára. Első kötelessége az, hogy a szerbhorvát kultúrával keresen szoros és megértő kapcsolatot. A megértés első feltétele a megismerés, s ezért a Vajdasági Írás ismertetni fogja a szerb-

horvát kultúra értékeit. Ebben a munkánkban segítségünkre jönnek azok a neves és nagyszerű szerb írók, akik egyúttal ismerői és megértői a magyar irodalomnak. Másik kötelességünk, hogy azokat a kisebbségi kulturális törekvéseket ismertessük meg olvasóinkkal, amelyek az új magyar szigetekben bimbóznak, remegnek, virágznak. Érzésben mindenesetre közelebb állnak hozzánk ezek a távoli kisebbségi kultúrák, melyek azonban a kolportázs szegénysége és szervezatlensége miatt nehezen juthatnak el a megértő testvérekhez.

A Vajdasági Írás közleményeinek zömét azonban eredeti írások teszik, hittel, gonddal és szeretettel megírt írások, melyeknek sohasem üzleti érdek, hanem belső szükség vagy lelkes eszménység a szülői. Tisztán, színesen és szabadon akarjuk adni önmagunkat, mondanivalóinkat, mint boldogan buzogó, gát nélküli álmot.

Ilyen tervekkel indulunk útnak és köszöntjük az olvasót. Azt a drága, vágyott olvasót, aki figyelmet és időt szán írásainkra, de akitől mindjárt elnézést kell kérnünk, mert lapunk megjelenési formája és módja nem az, amilyen egy komoly, nemes szemlélé szokott lenni. A valóság ridegen gyúrja át a vágyakat, az élet csupa megalkuvás, még Michelangelo tervei sem valósultak meg megálmodott formájukban. A lényeg a hitünk, tiszta törekvésünk, áhítatos munkánk, rajongó együttérzésünk. Ha megérted és átérzed ezt, ó, drága olvasó, úgy lesz kedvünk, álunk, holnapunk. Mert a Te megértésed ad nekünk hitet, erőt és életet.

Szenteleky Kornél

ÚJ ÉLETFORMÁK FELÉ

Ami most Becsén történik, az mindenestre több, mint az írók találkozása. Aki csak feljegyzí az eseményeket, az csak azt fogja írni, hogy összejöttek a Vajdaság írói, hogy egymást megismerjék, és hogy közös problémáikat megbeszéljék. Az azonban, aki kultúrtörténeti szempontból fogja szemlélni a dolgokat, aki kutató és bölcselkedő vágygal mélyebben merül el az események szemléletében, az valószínűleg észre fogja venni, hogy itt többről, sőt másról van szó: új életformák kereséséről.

Az új életformákra rendszerint akkor van szükség, amikor a régi keret szűknek bizonyul a fokozott cselekedni vágyás, az alkotási és tervező kedv, a feszülő életenergia befogadására. A vajdasági magyar irodalom az utóbbi évek alatt megerősödött, életenergiája gyarapodott, a formakeresésnek tehát ez az első oka és magyarázata.

A másik ok mindenestre az, hogy a megváltozott élettartalom keres új, időszerűbb formát. A mai vajdasági irodalom önállóságra törekszik, mert élettartama lassanként teljesen elszigetelődik. Az a köldökzsinór, mely a Vajdaság aktív irodalmi életét Pesthez kötötte, ma már alig lüktet, nemsokára talán már teljesen elsovad. Az itteni írói termés hiába kopogtat a kopott kilincsű pesti ajtókon. Pestnek más gondjai és életproblémái vannak, ezért nem értheti meg a mi megváltozott élettartalmunkat, a mi kulturális problémáinkat. A hatalmas és virágzó magyarországi kultúra sok tekintetben nárciszéletet él: önmagát szereti és csodálja a kicsiny tó tükrében, és kevés megértéssel, felületes tekintettel fordul más tájak felé. Így tehát – ha élni akarunk – új vérkeringésre kell berendezkednünk, meg kell teremtenünk éltető, oxigént adó szervünket: a közönségünket, saját tudónkkal kell lélegeznünk, meg kell keresnünk és találnunk új életformánkat. Erdélyi és szlovenszkói testvéreink ezt már évekkal ezelőtt megcsinálták, ők már virulnak és erősödnek az új formákban. Mi voltunk a legcsenevészebbek, mi állunk legkésőbb talpra, mi tanulunk meg legkésőbb támasz nélkül járni és utánzás nélkül gagyogni.

Minden keresés kinnal és veszéllyel jár, akárcsak ismeretlen világok felfedezése. Az új formákat gúnyval és ellenőrzéssel fogad-

ják azok, akik a régi formákat jónak, sőt tökéletesnek tartják, következőleg meg akarják őrizni azokat. De a kultúra történelme mégiscsak a keresőket igazolja. Az igaz, hogy a szépség, akár csak az élet, örök, de a szépségforma mindig változó, mindig más, frissebb, életesebb, időszerűbb alakot ölt fel. Mikor a kubisták 1911-ben Párizsban első kiállításukat rendezték, a Gil Blas kritikus a vadállatokról írt, egy másik kényszerzubbonyt és cellát ajánlott az új művészeknek, egy harmadik azt kérdezte, hogy kinek gondatlanságából maradtak nyitva az elmebetegeket őrző Sainte Anne kapui. És ma már kigúnyolt, az őrütnek nyilvánított Picasso meg Matisse vásznai a Louvre képtárában függenek. Ugyanez játszódott le néhány évtizeddel ezelőtt Manet-val meg a többi impresszionistával, amikor a Salon des refusés-t megalapították. De közelebbi és megkapóbb analógiát is találhatunk. Gondoljunk csak a Nyugat elindulására. Mennyi gúny és gáncs fogadta az elindulókat, az új életforma-keresőket! Évekig nevetett a közönség a Nyugatról írt paródiákon, és évekig tájékozottak a haragos vádaskodók, akik nem tudták megérteni, hogy egy új, egy időszerűbb életformáról van szó, amelyben az új művészi törekvések jobban és szabadabban élhetik ki magukat.

Ezek a példák nagyok, szinte klasszikusak, de azért nem távoliak vagy hamisak. A tenger egy cseppjében is ugyanazok az elektrolitikus folyamatok játszódnak le, mint az óceán roppant víztömegeiben. Mindenütt van pozitív és negatív sarok, amely körül az ionok gyöngyöznek, tömörülnek. Az új életforma-keresőkkel mindig szemben álltak és állnak azok, akik a régi formát tartják a helyesebb, az életesebb formának, és ezért elleneznek minden változtatást.

Vajon a becsei keresők megtalálják-e az új élettartalom helyes és életes formáit? – Ki láthatja előre az eshetőségeket, az érzékeny lelkek lankadását vagy lendülését? De ha Becsén nem is, úgy másutt kell életformájukat megtalálniok, mert az új idők, az új energiák új formát követelnek. Ezt a buzgó, bizakodó életenergiát elfojtani akarni pedig éppolyan meddő oktalanság, mint amilyen oktalanság volt őrütnek nyilvánítani Picassót, és gúnyos, gáncsoló vádakat zúdítani a Nyugat hites és hatalmas költőire.

Szenteleky Kornél

A VERS A VAJDASÁGBAN

Hyppolyte Taine úgynevezett milióelméletének ma már sok ellenzője és lekicsinylő bírálója van, mégis hatása alól a mai irodalom- és kultúrtörténetírás nem vonhatja ki magát. Ma, amikor újabb elkülönítési vágyak és szükségességek vetődtek fel nemcsak a politikában, hanem a kulturális kérdésekben is, amikor minden kis kulturális sziget – Katalóniában éppúgy, mint Lettországon, az ausztriai szlovénoknál éppúgy, mint a lengyelországi ukránoknál – önálló, független életet akar élni, ismét felvetődik a környezet, a faj és az időpont kérdése, amelyet Taine elméletében felállított. Ma még nehezen nélkülözhetjük a Taine-féle triászt akkor, ha egy vidék vagy egy kisebbség kulturális megmozdulását akarjuk megvizsgálni. És valóban, majdnem minden európai kulturális megmozdulást ebből a Taine-féle látószögből szokták még mindig vizsgálni, értékelni. Valószínűleg az irodalomtörténet is ezen elmélet szerint fog tagozódni, külön fejezete lesz például az erdélyi, a szlovenszókói, a vajdasági magyar irodalomnak az egyetemes magyar irodalomtörténetben és minden fejezetet a milió ismertetése és a miliónek az irodalomra, a művészi alkotásra gyakorolt hatása fogja bevezetni. Itt-ott már láttunk szórványos törekvéseket, amelyek a fajból meg a környezetből magyarázzák a művészetet, az irodalmat, nemsokára azonban bővülni fog az ilyen irányú kritika – minden tulajdonképpen Taine elméletét igazolja. A Taine-féle elmélet túlzottságából támadnak azok a ferde irányú értékelések, amelyek egy költőt, író-t vagy művészt egyedül abból a látszatból ítélik meg, hogy ad-e valamit a környezetéből, fajából és a faj jelenéből, és ha netalán nem lenne rajta észrevehető a milió hatása, illetve a faj provinciális tulajdonsága, úgy kétségbe vonják tehetségét vagy legalábbis tehetségének jogosultságát. Mi lenne vajon ez, ha nem hibásan tovább épített milióelmélet?

A taine-i gondolatot nem szabad eddig vezetni, hiszen ez már teljesen idegen volt Taine-től, aki csak a fejlődés tényezőiről beszélt, de nem a fejlődés szükségességeiről és egyedül éltető feltételéről. Ő sehol sem állította, hogy elmélete szerint kell értékelni, méricskélteni a művészi alkotásokat. Számos példát láttunk már, hogy nagy, zseniális lelkek a környezettől, a fajtól teljesen

függetlenül fejlődtek és tündököltek. A szikrázó, szárnyaló fejlődés mindig fittyet hány az elméletekre, éppen ezért a Taine-féle elmélettel nem lehet a költőket megmagyarázni, elemekre bontani, mint a vegytan választóvizeivel az ismeretlen vegyületeket.

A taine-i elméletnek csak ott van helye, ahol egyes irodalmi jelenségeket akarunk megmagyarázni, ezért ne vessük meg Taine módszerét, ha a vers életét és fejlődését akarjuk vizsgálni a Vajdaságban.

A Vajdaságnak sohasem volt poétája, sohasem volt sajátos irodalma. Hogy miért, erre könnyű a felelet: nem volt szellemi szükséglet, nem volt érdeklődés, nem volt közönség, amely életre hívta volna az irodalmat. Ez a föld mindig a materiális jólét földje volt, az emberek nagyon fontosnak tartották az anyagi jólétet, és ezért sokat foglalkoztak vele. Ebben a tekintetben ez az országrész sokban hasonlatos Hollandiához. Az emberek sokat ettek, ittak, a vagyonról beszéltek. Az örömeik, élvezetük, a vágyódásuk reális volt és maradt, eszményük egyedül a jólét, a vagyon, a föld, ezért tulajdonképpen minden eszményük reális, földhöz kötött. Itt soha senki sem vágyott a föld fölé, a fellegekbe, a hónapokba, a mesékbe, tarka álmódásokba. Erdélyben már ezer esztendő óta mesélnek az emberek Csaba királyfiról, Szent Lászlóról, Görög Ilonáról, majd nagy és színes történelmi alakok vonulnak el a századok lángoló horizontján, és mögöttük felzúg a mese, a dal, mint susogó, sejtelmes erdőzúgás. Az erdőben tündérek laknak. A sziklákon sasok tanyáznak, mindenünnen a mese, a múlt zeng és zenél. De ki mesélt valaha ezen a tájon? Íme a környezet hatása az emberek eszmevilágára.

Erdélyben másra is gondoltak az emberek, mint materiális jólétre, a gondolatviláguk többször elmenekült a rögtől, így születtek a mesék, a dalok, a szellemi tradíciók. Itt nálunk csak az anyagról volt szó: a földről, a gabonáról, a disznóról, a borról. Ezért idegenül fogadják azt, aki dalol, aki mesél, aki szenved, aki álmodik. Minden művészi alkotáshoz szenvedés kell, lelki szenvedés. Rien ne nous rend si grands qu'une grande douleur – ahogy Musset dalolja a La Nuit de Mai-ben. Itt azonban a nemes, lelki fájdalom ismeretlen valami volt, hiszen mindenki

a legridegebb realitásban élt, és a vegetatív élet zavartalansága meg bősége már maga volt az elégedettség, aki jól ehetett, és aki jó vagyoni viszonyok között élt, az nem vágyódott többre, szenvedni pedig csupán az tudott, akinek azért kellett nélkülöznie a paprikást meg a vinkót, mert megdöglöttek a disznói, vagy a jég elverte a szőlőt. Lelki nélkülözésről sohasem lehetett szó, hiszen lelki igények sem voltak. Az senkinek se fájt, ha nem olvashatott könyvet, mert a könyvolvasás sohasem volt öröme, szüksége. Ahol tehát lelki vágyak és igények nincsenek, ott nem lehet lelki nélkülözésről, lelki szenvedésről beszélni, ahol pedig nincs lelki szenvedés, ott nem lehet művészi alkotás sem. Ez a magyarázata a mese, a poézis nélküli Vajdaságnak.

És itt megint térjünk vissza a holland példára. A múlt század közepe táján, amikor Hollandia gazdasági helyzete buján virágzott, a holland irodalom sivár, szinte reménytelen helyzetben festett. Kővér közöny terpeszkedett szét a lelkekben minden irodalmi alkotással szemben, nem volt senki, aki valami lelkeséget nélkülözött volna, nem volt író, aki szépséget csiholt volna ki a szenvedésből, nem volt fájdalom, ami gyöngyszemet alkotott volna a karcoló, sajgó homokszemből. A helyzet tulajdonképpen az volt, ami itt nálunk a Vajdaságban. De ekkor Dekker, a nagy regényíró észreveszi a holland gyarmatokon rikoltó rettentés embertelenségeket Herman Heijermans észreveszi a holland hajótársaságok kegyetlen, kizsákmányoló politikáját, a Reményt szomorú legényeivel elküldik a viharos vízre, pedig tudják, hogy el fog pusztulni, de a biztosítási díj magas, ki törődik hát a hajósok életével? A lírában egy fiatal, izgága költő, Jacques Pesk élesen, fájdalmasan sikolt bele a közönybe. Az elhújasodott szívek között már akad ideges, sajgó szív is, a telt has már nem jelenti a legmagasabb örömet, az agyvelőkben gondolatok rajzanak, vágyak rügyeznek és fájdalmak hasítanak végig: a sajgó homokszemek gyöngyöket termelnek.

Ez a hasonlat és ezek a megállapítások azonban inkább a múlt-ra vonatkoznak, mikor ugyan voltak kivételek – elsősorban Veljko Petrovićot kell itt felemlítenem a *Sa mojih ravnica* című ciklusával meg a zombori, „ravangrad”-i novelláival –, de amikor nem volt sajátos irodalom ezen a tájon. Ma azonban kissé másképp áll a helyzet, ma már dalolnak, szenvednek, alkotnak itt a Vajdaságban, és ez év tavaszán megjelent a vajdasági magyar költők első antológiája.

Vannak tehát már, akik dalolnak, a vers megszületett, a vers fejlődésnek indult. Kell tehát beszélünk róla.

Szinte divatos dologgá vált az utóbbi időben a líra válságáról károgni, és megjósolni, hogy a következő évtizedek embereit nem fogja érdekelni a magános ember lelkisége, mert a jövő embere kollektívabb életet fog élni, és általánosságra fog törekedni. A pesszimisták tehát azt hiszik, hogy a líra élménykultusza ellentmond az új élettartalomnak. Ezt a károgó, temető elméletet azonban nem tudom hinni. Költő egyre több lesz. Hogy magyar példával éljek: éppen Komlós Aladár, aki a líra alkonyáról beszél, kénytelen a magyar lírikusok hatalmas és fényes gárdáját felsorakoztatni. Ez a sok fény nem tanúskodik az alkony, a borulás mellett. Aztán meg: élmény mindig lesz, még egy kollektívabb társadalmi életben is, következőleg költők is lesznek, akik új szenvedéseiket, új emóciójukat új hangokkal fogják eldalolni, de minden bizonnyal dalolni fognak, hiszen – ha csak a fehér ember kultúráját tekintjük – már hatezer éve ezt csinálják. Ez a divatozó pesszimista felfogás hasonlatos ahhoz, amely a kép halálát harangozza. A spanyolországi barlangokban harminczezer esztendő rajzokra akadtak, szóval a képírás az értelem pirkadásával egyidős. Miért szünnének meg ezek az ősi, ösztönös lelki szükségességek? A technika fejlődése sohasem fojthatja el a művészi alkotást és az esztétikai élvezés örökkön lobogó szövetekét.

De ne menjünk messzire a példákért, maga a vajdasági líra is fejlődik, új ígéretek vetődnek fel, a már ismertek pedig nőnek, lombosodnak. Négy hónap óta abban a kiváltságos helyzetben vagyok, hogy figyelemmel kísérhetem az új törekvéseket, a tipegő kísérletezéseket, a frissen feltörő akarásokat, és nyugodtan állapíthatom meg, hogy a vajdasági versnek van jövője. Sok a jó vers, még több az ígéretes. Ezzel szemben érdekes felemlíteni azt a tényt, hogy elbeszélőtehetségekben szegények vagyunk. Az újabb generációban mindössze két biztató epikai tehetséget látok, szemben a lírai költők gárdájával.

Mi lehet ennek az oka?

A lírai költészet egyszerűbb és igénytelenebb, életbe szökkenéséhez jóformán csupán a költő ihletettsége szükséges. Az elbeszélő költészet már többet követel a költőktől: szerkesztési tehetséget és türelmet. Aztán meg ahhoz, hogy az elbeszélő költészet fejlődjön, közönség kell, mely nyugodtan, ráérősen olvashat. Főleg azért tudott oly szivárványos szépségekben kibontakozni Jókai és Mikszáth elbeszélő tehetsége, mert a kiegészítés utáni kor, a langyos gazdasági jólét szinte gomba módra termelte az olvasókat. Nem állítom, hogy a líra nem keres

megértő, rezonáló közönséget, de nála a közönség szerepe csak másodrendű. Az alanyi költő a süket éjszakának is elkiálthatja panaszát, keservét, vágyát, sóhaját. A dalok kibuggyannak belőle, mint a magok az érett gránátalmából. A vers születésekor alárendelt jelentőségű az olvasó, az elismerés. A líra belső szükségesség, öntudatlan kivetítése az érzelmeknek, míg az elbeszélő tudatosan formálja meséjét, alakjait, ezért szomjazza a hatást, az elismerést, az olvasottságot. Mesélni – éppúgy, mint színházat játszani – nem lehet hallgatóság nélkül, de panaszkodni, dúdolni, álmodozni és rajongani akkor is lehet, ha tudjuk, hogy senki sem hallja szavunkat vagy nyöszörgésünket. Mivel pedig mi még nem beszélhetünk megszervezett közönségről, azt se tudhatjuk, nincsenek-e lappangó elbeszélőtehetségek itt a Vajdaságban. A verseket a magunk belső szüksége parancsolja és önti szavakba, nem tudjuk, ki rezzen rá fel, nincs kapcsunk, szorosabb érintkezésünk a közönséggel, de ez, mint már említettem, a verseknél nem is fontos. Ha az írók azt fogják érezni, hogy szavukat meg is hallgatják, írásaikat el is olvassák, úgy valószerűleg mesélni is fognak. Mert a mese mindig csak akkor kezdődik, amikor összegyűlt a hallgatóság.

Az elbeszélő irodalom csenevészségének másik oka pedig az, hogy senki sem tudja még, hogy tulajdonképpen mi érdekli a hallgatóságot. Az alanyi költőnek nincs ilyen gondja, ő nem válogatja meg témáit, hiszen ő már eleve kikapcsolt minden tudatosságot, minden szűrő, válogató, bíráló szándékot, ő nem formálhat, nem tapogathat, mert akkor verse elveszti erejét és értékét: a közvetlenséget meg az élményszerűséget. Nincs szoros kapcsolata a közönséggel, mikor verset ír, sőt az is lehet, hogy azért ír verset, mert nincs kapcsolata a közönséggel.

Ezt a kapcsolathianyát érezzük akkor is, mikor azt vizsgáljuk, hogy tulajdonképpen miről is dalolnak a Vajdaság poétái. Már sokszor olvashattuk azt a feddő és gáncsoskodó megállapítást, hogy a vajdasági költők verseiből hiányzik a Vajdaság sajátos levegője. Nagyon kevés kivétellel ezek a versek Spanyol- vagy Oroszországban is íródhattak volna – mondják a megfigyelők. Azok azonban, akik kifogásolják a couleur locale hiányát, elfelejtik, hogy éppen a helyi szín hiánya adhatja meg a versek jellegzetességét. A filozófia azt tanítja, hogy a mindenttagadás, a dogmanélküliség éppolyan dogma, mint mondjuk a dualizmus, vagy a racionalizmus. Hasonlóképpen a helyi szín hiánya éppolyan jellegzetes szín lehet, mint a borongó norvég köd, vagy a napfényes görög ég.

Itt a Vajdaságban nincs múlt, történelem és tradíció, mely a költők lelkületét befolyásolná, irányítaná, mint például Erdélyben. Irányítás, tradíciók nélkül indulnak el a költők, egyedül, jelenben élnek, ezért könnyen és messzire röpködnek, hiszen semmi sem húzza őket a múlthoz és a földhöz. Sorsuk a múlt- és tradícióhiány – nagyon hasonlít az olasz futuristák sorsára. Az olasz költészet tele volt és van klasszikus hagyományokkal, a nagy szellemóriások – Dante, Petrarca, Michelangelo – árnyával, a gazdag füledt művészi múlt fojtó levegőjével. A költők tarisznyája olyan nehéz volt a sok kincstől és aranytól, hogy vánszorogni is alig tudtak. Marinetti észrevette ennek a sok kincsnek húzó, nyomasztó, minden mozgást megkötő súlyát, ezért hát mindent kidobott a tarisznyájából, csakhogy könnyebben repüljön a valiero condannatón, az átkozott gyorsvitorlásan a felszabadító jövőbe. A mi helyzetünk abban különbözik a futuristák helyzetétől, hogy a mi tarisznyánkban sohasem volt arany, kincs, súlyos emlék, amit kidobálhattunk volna. Mi csak most kötöttük fel üres tarisznyánkat, nekünk csak jelenünk van, azért járunk könnyen, kötetlenül. A tradíció és emlék nélküli emberek progresszívak, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messziséget keresi, és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönüléseken. Az általános emberit látják, érzik, fürdetik. Látókörük széles, de persze nem oly éles, mintha szűk szögbe szorítanák, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messi horizont mindig elmosódottabb, mint a faluvégi erdő távlata.

Ezek a körülmények sok tekintetben megmagyarázzák a vajdasági versek színhányát, általános probléma és tartalom keresését, az örök emberinek határtalan hívését, a költők egység nélküli, tágabb és elmosódottabb világszemléletét. És ezekben a körülményekben megtaláljuk a magyarázatot arra nézve is, hogy miért vannak a Vajdaságban – úgy formai, mint tartalmi tekintetben – progresszívebb, merészebb verselők, mint akár Magyarországon, akár Erdélyben, akár Szlovenszókban.

A vajdasági magyar irodalom csak most keresi életformáit, éppen ezért költészetének nélkülöznie kell még a bizonyosságot, a végleges talajt, az egységesebb világszemléletet. Még nem vetünk mély és biztos gyökeret a szikes, száraz talajban, a vetésünk még csak zölden és tétován zsendül, még csak ígéretet ad. Fogunk-e valaha szárba szökkeni, és fogunk-e duzzadt kalászokat termelni a költészet sugaras földjén? Talán jobb erre választ nem keresni.

Mi hitünk melegével cirógatjuk az ígéretes, selymes vetést, langyos márciusi szellőt és harmatot megéltető napot kérünk az égtől, melynek kék végtelenségében a remény felhőgályái úsznak, közelednek. A kezdet, az élet kötelessége a hit. Hinnünk kell önmagunkban, holnapunkban és közönségünkben.

Szenteleky Kornél

